

Jom ha-šoa

Mít své místo

Žáci škol předválečného Československa
a Protektorátu Čechy a Morava |
Židé a Romové | oběti holocaustu

Autoři článků: Mgr. Eliška Waageová, Mgr. Michal Schuster

Jazykové korektury: Jitka Králová, Marie Zahradníková, Aneta Plzáková

Fotografie: Knihovna Národního muzea, Archiv Židovského muzea v Praze, Národní archiv v Praze, Archiv Muzea romské kultury v Brně, Archiv Bohumily Havránkové, Archiv Hany Valihorové, ZŠ B. Němcové Přerov

Výtvarný koncept, Design, DTP: Missing Element, www.mel.cz

Vydal: Institut Tereziánské iniciativy, o.p.s.

Tisk: Tiskárna Tehov

Náklad: 1500 ks

Praha 2014

Jom ha-šoa znamená Den vzpomínání na oběti holocaustu. Připomíná aktivní odpor a hrdinství vězňů varšavského ghetta, kteří se proti nacistickým věznitelům vzbouřili 19. dubna 1943. Každoročně se koná 27. nisanu podle židovského kalendáře.

Jom ha-šoa ale nepřipomíná jen hrdiny, kteří bojovali se zbraní v ruce, ale také miliony těch, kteří byli pronásledováni a zemřeli přímo v plynových komorách, byli zastřeleni, systematicky umučeni hladem, nemocemi nebo těžkou prací. Byli mezi nimi také děti – židovské i romské, žáci a studenti českých, moravských, slovenských i zakarpatských škol, ze kterých museli postupně odejít. Domů, do ilegálních soukromých kroužků a později do ghatt a koncentračních táborů. Většina z nich se do školy ani domů nikdy nevrátila.

Tato publikace chce v krátkosti představit historii školství a vzdělávání židovských a romských dětí v našich moderních dějinách, o které se dosud příliš neví. Zároveň chce poukázat na procesy, kterými naše společnost prochází a upozornit, že lidé vždy zůstávají lidmi, ať už jsou historické okolnosti jakékoliv. Cílem materiálu, který právě držíte v ruce, je také informovat o zahájené spolupráci na dokumentaci, výzkumu a vzdělávání o obou komunitách a jejich perzekuci v našich moderních dějinách s hledáním přesahů v našem současném životě.

Holocaust vnímáme jako soubor historických událostí, které tragicky zasáhly židovskou i romskou komunitu, nejsou však primárně dějinami jejich příslušníků, nýbrž více součástí dějin „nás ostatních“. Poznávání historických událostí zejména skrze příběhy těch, kterých se dotkly, chápeme jako možnost naučit se zodpovědně vnímat dění v současnosti a pokusit se připravit na procesy v budoucnosti. Věříme, že vzájemné setkávání a dialog „většin“ a „menšin“ pomůže vést k posilování tolerance a respektu mezi námi.

Židovské děti a školní vzdělávání v meziválečném Československu a během Protektorátu Čechy a Morava (1918–1945)

Eliška Waageová, Institut Tereziánské iniciativy

Úvod

Vztah židovské komunity ke vzdělávání byl obecně pozitivní ze samé podstaty judaismu, jeho důrazu na vzdělávání, a také vzhledem k tomu, že západní civilizace vyrostla na židovskokřesťanských základech a hodnotách. Zároveň zkušenosti Židů v Evropě od středověku určené omezenými možnostmi obživy (zákaz provozovat řemesla, zemědělství apod.) spolu s vylučováním a vyháněním celých židovských komunit z evropských států zdůrazňovaly univerzalitu vzdělání jako jediného „majetku“ vyhnanců a uprchlíků. I ve střední Evropě patřila tedy škola v náboženském slova smyslu ke každé větší, a často i menší, židovské obci.

Na našem území začíná historie moderního židovského školství roku 1781, kdy za panování Josefa II. vešel v platnost Toleranční patent a patenty další, které částečně zrovnoprávnily židovské obyvatelstvo s křesťanským. Od října 1781 bylo Židům umožněno navštěvovat vyšší školy a univerzity. Roku 1797 byly židovské patenty shrnuty v tzv. Systemálním židovském patentu, jehož druhý oddíl se týká záležitostí židovského školství. Na jeho základě vznikaly židovské školy, kde se vyučovalo německy a kde se také vlivem židovského osvícenství, haskaly, stále více

uplatňovaly „nenáboženské“ předměty. Zájem židovských rodičů a studentů se tak od druhé poloviny 19. století přesouval od tradičních náboženských židovských škol k „většinovým“, které se postupně odpoutávaly od náboženství a v nichž se více uplatňovala čeština jako hlavní jazyk.

O zřízení židovské školy v Praze uvažovala část židovské komunity už na začátku 20. století, k naplnění těchto snah došlo ale až po vzniku samostatné Československé republiky v roce 1918 a po přijetí nové ústavy, která nabízela Židům možnost subjektivní volby přihlášení se k židovské národnosti a zároveň dávala menšinám právo na zřizování vlastních škol.

Židovské školy, které v této době vznikly, byly školami soukromými, protože z hlediska jazykového nesplňovaly kritéria pro menšinové školy, které by založil a financoval stát – v Jáchymově ulici bylo vyučováno česky, na židovském gymnáziu v Brně německy. Jediná škola na území Československé republiky, kde se vyučovalo v jazyce menšiny, tedy hebrejsky, byla v Mukačevu na Podkarpatské Rusi.

Myšlenka zřídit židovskou školu však nebyla v rámci pražské židovské komunity přijata jednomyslně. Polemika se rozhořela zejména mezi dvěma nejvýraznějšími skupinami – sionisty, jakožto zastánci prosazování židovské národní identity a asimilanty, stoupenci asimilace a češství nebo německví chápaného převážně národnostně. Také německy mluvící sionisté podporovali vznik židovské školy v Jáchymce přesto, že vyučovací jazyk byl český.

„Boj“ o školu můžeme dnes sledovat zejména na stránkách tehdejších periodik – *Židovských zpráv, Selbstwehr a Rozvoje* – časopisů, které vydávaly obě zmíněné skupiny: *Židovské zprávy a Selbstwehr* sionisté, *Rozvoj* asimilanté, v první republice nazývající sebe sama Čechožidé. *Židovské zprávy a Selbstwehr* jsou pro nás dnes velkým zdrojem informací o tom, co se ve škole a kolem školy dělo, co se týče především společenského života. Pravidelně zde byly otiskovány inzeráty k zápisu do školy či pozvánky na společenské akce. Na stránkách *Rozvoje* naopak Čechožidé považovali specializované židovské školství za zbytečné, nedůležité, ba dokonce nebezpečné. Domnívali se, že kvalitního vzdělání se českým Židům dostane v českých školách, a že upozorňováním na své židovství mohou Židé vyvolat antisemitismus. Tato jejich volání navazovala na snahu českožidovského hnutí rozvíjejícího se v poslední čtvrtině 19. století rušit židovské konfesijní školy s německým vyučovacím jazykem a posílat děti česky hovořících rodičů do českých škol. Sionisté naopak židovskou školu považovali za důležitou, protože

se tam podle jejich názoru děti neodcizí svému židovství, budou mít prostor na dodržování židovských tradic a kromě standardní výuky se vzdělávají také v židovských dějinách a kultuře. Spory mezi těmito směry se táhly po celá dvacátá a třicátá léta.

Pražská židovská škola byla nakonec slavnostně otevřena 6. září 1920 v budově náboženské školy v Jáchymově ulici na Starém Městě.

Vznik školy byl spjat i s významnými osobnostmi pražského kulturního světa. Za všechny jmenujme Maxe Broda, který promluvil na zahajovacím večírku školy, či Franze Kafku, který se o školu velice živě zajímal – zmínky o tom se dochovaly i v jeho korespondenci se sestrami a Brodem. Kafkův zájem nejen o židovskou školu, ale o sionistické hnutí, kolem roku 1918 zachycuje Max Brod v Kafkově životopisu, kdy líčí jejich vzájemný vztah a spolupráci v této době: „V pohnutých dnech let 1918, 1919 (založení Židovské národní rady, židovské školy) mi stál po boku radou, účastí, povzbuzováním, milujícím souhlasem, jeho uznání mé práce mi bylo nejlepší oporou.“¹

Zřizovatelem školy byla Židovská matice školská v Čechách, která provoz školy financovala z členských příspěvků, dobrovolných darů, výtěžků z charitativních akcí, a od poloviny třicátých let i z dobrovolného školného, které platili movitější rodiče.

¹ BROD, M. Franz Kafka – Životopis. Praha 2000, s. 92.

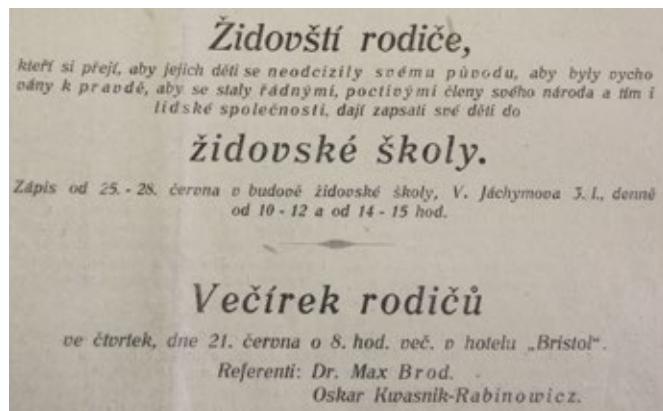
Židovské dítě do židovské školy!
Zápis denně (mimo soboty) v ředitelství Žid. obecné školy V, Jáchymova 3 (I. patro, V. třída) 10–12 h. dopol.

Židovské zprávy, 12. června 1931. Knihovna Národního muzea, oddělení časopisů.

Židovští rodičové! Česká škola dá židovskému dítěti nejlepší duševní a jazykovou výzbroj do budoucnosti. Židovské dítě přestane být vlivem české školy neužitečným koukolem, a stane se plným a užitečným členem na poli našeho českého života. — Dítka s mateřským jazykem českým patří do české školy!

Rozvoj, 15. července 1921. Knihovna Národního muzea, oddělení časopisů.

Rodiče žáků židovské školy se účastnili řady společenských akcí, které byly spojené s jejím fungováním. Byly to například rodičovské večery na začátku a na konci školního roku, oslavy židovských svátků. Děti s učiteli navrhovaly představení, pořádaly besídky. Při škole a při Židovské matici školské fungovalo loutkové divadlo a symfonický orchestr.

Židovské zprávy, 15. června 1923. Národní knihovna

Slavnostní večírky se konaly mimo budovu školy – využívaly se k nim salonky kaváren, nejčastěji kavárny Aschermann v Dlouhé ulici, společenské sály hotelů, povětšinou v hotelu Bristol, v roce 1931 posloužila slavnostní síň Židovského pohřebního bratrstva v Praze. Rodičovské schůzky zároveň sloužily i jako informační schůzky pro rodiče budoucích prvňáčků. Před zahájením školního roku a před zápisem se tak rodič mohl seznámit s fungováním školy, jejími přednostmi, učiteli, vyměnit si zkušenost s rodiči již zde studujících dětí. Děti se kromě běžných předmětů učily i hebrejsky, seznamovaly se s dějinami židovského státu, náboženstvím a kulturou židovského národa. Současně byla škola orientována na československý stát a masarykovskou tradici.

Jak vypadal běžný vyučovací den ve škole a jaký byl vztah dětí k učitelům? V roce 1922 děti školní den popsaly do *Listu židovské mládeže* následujícím způsobem:

„Chodíme rádi do školy. Na pana učitele vždycky se těšíme. Velmi rádi se u něho učíme. Pan učitel je hodný. Čte nám někdy pohádky, které napsal Šalom Aš. (Je to židovský spisovatel.) Pan učitel má krásnou kravatu a vlasy jako noc. Někdy, když řekne ‚vstaňte‘, je to slyšet až na ulici. Když pan učitel řekne, ‚složte si učení,‘ křičíme: ‚nejlepší nálada!‘ Ze školy doprovázíme pana učitele k tramway; držíme se ho jako táty. Pan učitel nastoupí a jede. A my na něj kýváme a máváme za ním.“²

Škola nesídlila pouze v Jáchymově ulici. Budova brzy přestala potřebám rozrůstající se školy kapacitně dostačovat, tak si škola nejprve zapůjčila (pronajala) prostory v několika dalších pražských školách: například ve školní budově na Masném trhu, v dívčí škole v Klimentské ulici (zde byla zřízena také mateřská škola) a na Praze VII ve Vinařského ulici.

Význam školy stoupal hlavně od poloviny třicátých let, kdy postupně vzrůstal počet žáků způsobený přílivem uprchlíků, nejprve v letech 1933 a 1938 z okolních států (Německo, Rakousko), následně i z československého pohraničí. Škola se ujala dětí nemajetných uprchlíků, kterým umožnila navštěvovat vyučování zdarma a poskytovala jim nejen školní pomůcky, ale i stravu v době vyučování. V roce otevření pobočky na Letné, tedy ve školním roce 1933/1934, bylo zavedeno dobrovolné školné, protože Židovská matice školská již nezvládala financovat provoz školy z vlastních nákladů, nepravidelných příspěvků, subvencí a výtěžků kulturních akcí. Náklady na školu rok od roku rostly a cílem všech bylo školu zachovat. Pro děti tehdy fungovala také prázdninová osada v Černovicích u Tábora, kterou provozně zajišťoval pedagogický sbor z Jáchymky.

² Naše škola (píší děti židovské školy v Praze). *List židovské mládeže*. Květen 1922, s. 26.

Protektorát Čechy a Morava

Po nacistické okupaci českého a moravského území v březnu 1939 se změnila také situace českých dětí a školáků, kteří byli podle nově uplatňovaných norimberských zákonů definováni jako Židé. Mnozí z nich se k židovství nehlásili, protože jejich rodiče vnímali častěji svou identitu spíše jako českou či německou, než jako židovskou. Většina z těchto dětí dále chodila do českých nebo německých škol a stále častěji se v nich i mimo ně setkávala s projevy antisemitismu. I z tohoto důvodu, a zejména po přijetí tzv. numeru clausu (omezení počtu židovských žáků ve školách), se do školy v Jáchymce hlásilo více dětí, které do té doby chodily do „většinových“ škol.

Jak vzpomíná **Anna Hyndráková**:

*„Rodiče mě zapsali do anglické přípravy, to bylo vlastně opakování páté třídy v angličtině. To jsem absolvovala úspěšně. Pak jsem šla skládat přijímací zkoušku na anglické gymnázium, kterou jsme složila výborně. Ale tatínek dostal dopis, že jsem tu zkoušku udělala, ale že nemůžu být přijatá, protože je numerus clausus pro Židy, a aby si zažádal na ministerstvu školství o výjimku. Ale můj tatínek se strašně naštvál a ze vzteku mě zapsal na židovskou školu. To bylo na konci školního roku 1939 a tím se stalo, že jsem se do školy dostala bez problému.“*³

Následující přehled přiblíží postupné omezování školní docházky ze stran úřadů:

- Výnosem ministerstva školství a národní kultury z 12. 7. 1939 byli Židé vyloučeni z návštěvy **německých středních škol**. Rovněž na německých obecných školách byli židovští žáci vyloučeni.
- Výnosem říšského ministra národní kultury z 15. 11. 1939 byly **německé vysoké školy** v protektorátu převedeny pod správu říše. Židé byli z návštěvy německých vysokých škol vyloučeni.

- Na **českých školách** byla přijata z celkového počtu žáků jen 4 % Židů.
- Nařízením ministerstva školství a národní kultury ze 7. srpna 1940 bylo **přijímání židovských žáků** od začátku školního roku 1940/41 zakázáno ve školách s českým vyučovacím jazykem, a to jak ve veřejných, tak i v soukromých nežidovských školách⁴.

V této době se škola v Jáchymce stává jedinou základní školou pro židovské děti z Čech.

Mezi rodiči nastal boj o volná místa a velká část dětí se do školy nedostala – byly vyučovány v soukromých kroužcích a do školy chodily jen skládat závěrečné zkoušky. Zároveň se škola stala útočištěm pro řadu mladých lidí židovského původu, kteří nemohli vykonávat svá běžná povolání – zejména právníky a lékaře – nebo nemohli studovat vysokou školu a byli po maturitě přeškoleni na učitele. Absolventi těchto kurzů pak nastupovali jako učitelé do židovské školy – jak stoupal počet zdejších žáků, vzrůstal i požadavek na počet zdejších učitelů. Jeden takovýto kurz absolvoval i **Pavel Stránský** a následně na něj vzpomínal:

*„V rámci těchto opatření byly židovské děti vyhozeny ze všech státních i soukromých škol. V Praze byla v té době jen jediná obecná židovská škola, které přibýlo náhle hodně žáků, chyběli však učitelé. Židovská náboženská obec v Praze proto uspořádala učitelský rychlokurz, kterého jsem se jako čerstvý maturant zúčastnil. Měl jsem dokonce nastoupit od 1. ledna 1942 do školy jako učitel češtiny a kreslení, ale 1. prosince 1941 jsem byl zařazen do transportu jednoho tisíce mladých mužů a odvezen do Terezína.“*⁵

³ Beseda s pamětníky školy v Jáchymce, 12. 12. 2013. Záznam dostupný na <http://youtu.be/fVZWjBam0Rw>.

⁴ KREJČOVÁ, H.; SVOBODOVÁ, J.; HYNDRÁKOVÁ, A. Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942: dokumenty. Praha 1997, s. 289.

⁵ STRÁNSKÝ, P. Poslové obětí. Praha 1999, s. 18.

Přibližné počty žáků ve vybraných letech:

školní rok	počet dětí
1920/21	17 (19) ⁶
1921/22	33
1925/26	77
1927/28	97
1928/29	přes 150
1929/30	140
1936/37	183
1937/38	180 + 96 dětí uprchlíků
1938/39	300
1940/41	898
1941/42	890

(Pro školní roky 1940/41 a 1941/42 jsou započítány i děti, které do školy byly zapsány, ale chodily sem pouze skládat zkoušky, jinak se vzdělávaly soukromě; čísla jsou pro oba stupně školy – obecnou i měšťanskou.)

V memoárové literatuře, v denících i ve vzpomínkách pamětníků se dochovala řada vzpomínek jak na samotnou školu, tak na jednotlivé pedagogy, a stejně tak i na atmosféru, která na škole panovala, zejména v inkriminované době od roku 1939 do června 1942. Školou tehdy prošla řada osobností, které se zapsaly do dějin – za všechny jmenujme například Irmu Lauscherovou, profesorku němčiny pověstnou svou přísností, která ve své práci pokračovala také v Terezíně, Jiřinu Pickovou, která za války zaplatila životem za svoji účast v ilegálním odboji, či Rudolfa Freudenfelda, který s terezínskými dětmi nazkoušel a inscenoval dětskou operu Brundibár. K pedagogickému sboru školy patřila také Valerie Pollaková, rozená Kafková, jejíž kariéru ve škole podporoval i její bratr Franz. V jednom z dopisů sestře psal: „Co nového (už to není vtip, ale doufám, že ani nic smutného) v židovské škole? Četla jsi v *Selbstwehr* článek toho mladého učitele? Míni to moc dobře a píše se zápal. Znovu jsem se doslechl, že Arnsteinovi se vede moc dobře a že slečna Mautnerová prý úplně změnila palestinský tělocvik.“⁷

⁶ Podle různých zdrojů nastoupilo 17 a absolvovalo 19 žáků.

⁷ KAFKA, F. *Dopisy rodině*. Praha 2005, s. 248–250.

Valerie Pollaková. Národní archiv v Praze, fond Policejní ředitelství Praha.

Rudolf Freudenfeld. Národní archiv v Praze, fond Policejní ředitelství Praha.

Protižidovská nařízení a neradostný svět protektorátu nemohl zabránit dětem v tom, aby se bavily, učitelům, aby se snažili svým žákům zpříjemnit školní docházku a rozehnat jejich chmury. Školní život se měl ubírat beze změn, pomineme-li to, že třídy byly přeplněné a učilo se na směny – půlka ročníku měla vyučování dopoledne, druhá odpoledne.

Některým učitelům se podařilo z protektorátu před pronásledováním uprchnout, někteří z nich přežili, spousta z nich ale zemřela v plynových komorách a koncentračních a pracovních táborech. A s nimi i velká část dětí, které školu navštěvovaly v posledním školním roce její existence. Za děti, které touto školou prošly, jmenujme Petra Ginze a jeho sestru Evu (později známá pod jménem Chava Pressburger), českou akademickou malířku Helgu Weissovou, provdanou Hoškovou, nebo českého historika Tomana Broda. Ti všichni, až na Petra Ginze, přežili. Přežít se nepoštěstilo řadě jejich spolužáků, jejichž talent a potenciál nemohl být nikdy rozvinut.

Třída Petra Ginze na výletě, 1939. Archiv Židovského muzea v Praze.

Ve vzpomínkách bývalých žáků i pedagogů najdeme mnoho zajímavých informací o chodu školy, o učitelích i dalších zaměstnancích. Řada z nich vyšla tiskem a jsou tudíž čtenáři běžně dostupné. **Petr Ginz** (*1928) zanechal ve svém deníku osobní pohled na školu očima tehdejšího žáka a zaznamenal i pár postřehů o členech učitelského sboru a některých spolužácích. Ve svých deníkových záznamech popisuje, co bylo běžnou náplní dne tehdejšího dítěte, jak se vyrovnával s protižidovskými nařízeními, ale také to, jaká trápení a radosti mu přinášela jeho škola – víme, kdy šel ten který spolužák do transportu, dozvídáme se, kdy a z čeho byla písemka a zkoušení, kdy bylo volno, zjišťujeme, jaký byl vztah dětí k jejich učitelům. Ginzovy zápisky jsou poměrně stručné, omezují se spíše na faktický popis událostí než na emoční svět pisatele.

18. XII. 1941

Dopoledne jsem dělal úkoly, odpoledne ve škole. Vůbec jsme se neučili, měli jsme jen besídku. Nejdříve jen pro malé děti, pro sebe. V dětské bylo kouzelníkové představení, proslov, melodrama a hra „V hračkářském krámě o půlnoci“. Vše se znamenitě povedlo, děti byly podarovány věcmi, které jsme my (IV.B) přinesli. Potom jsme dělali besídku pro sebe, kde byly čteny různé chanukové povídky a hráno na harmoniku. Hrál na ni Baum (tzv. Pašík, pro svou tloušťku), jemuž nechť je vzdána čest za jeho umění, zrovna tak jako Tomášovi Kleinovi (tzv. Eukalyptové větě; při zkoušení řekl místo věta Euklidova věta Eukalyptova), jenž hrál kouzelníka a výtečně to uměl. Já sám jsem mu vlastnoručně kreslil vousy. Na konec byla nadílka, já jsem dal Dušnerovi třískací tužku, která, když se odstraní špička, bouchne (je v ní kapsle). Ohromě se to povedlo, viděla to i Lauscherka a hrozně se smála.⁸

Petr Ginz se sestrou Evou, 1935.
Archiv Židovského muzea v Praze.

Staatsbücherei bei Herrn Dr. Ledwitschinski
No. 11. 110123 dt. 100 von E. M. 1931 geneigt
Büch. Nr. 1000000 10000 100 v. Praga
A. 1. 1000000

DEUTSCHES REICH. — NENECKÁ ŘÍŠE.
PROTEKTORAT BÖHMEN UND MÄHREN. — PROTEKTORAT ČECHY A MORAVA.

Land Böhmen Politischer Bezirk Prag
Země Čechy Politický okres Praha

Hauptschule Realschule mit technischer Unterrichtssprache in Prag
Hlavní škola Realschule s českým jazykem vyučovacím v Praze

Klasse 5. A Zahl 7
Třída 5. A Číslo 7

Jahreszeugnis. Výroční vysvědčení.

Schuljahr 1935/36
Školní rok 1935/36

Petr Ginz

Volkzugehörigkeit Jude Staatsangehörigkeit Protectorat
národnost Jude státní příslušnost Protectorat

geboren am 1. März 1928 in Prag
narodený dno 1. března 1928 v Praze

polit. Bezirk Prag Religion —
polit. okres Praha náboženství —

Überhaupt in die Schule eingetreten in Prag am 1. September 1934
zcela do školy vůbec v Praze dne 1. září 1934

in die Hauptschule mit tschech. Unterrichtssprache am 1. September 1934
do hlavní školy s českým jazykem vyučovacím dne 1. září 1934

Betragen: lobosovany
Chování: dobrotlivě

Verbindliche Gegenstände: Povinná předměty:	Fortgang: Přepíše:
Deutsch <u>ausflüchtig</u>	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Hebräisch <u>ausflüchtig</u>	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Religion	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Nähebelehre	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Technisch in Verbindung mit Aufzählung Český jazyk a nauka o předmětech	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Erfkunde Zeměpis	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Geschichte Dějepis	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Naturgeschichte Přírodopis	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Handykehr Převodopis	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Rechnen in Verbindung mit einfacher Buchführung Počty a jednoduchým účetnictvím	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Elementare und geometrisches Zeichnen Měřítko a rytmus	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Zeichnen Kreslení	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Schreibarbeiten Krasopis	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Knabenhandarbeiten Chlapčeské ruční práce	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Wahl, Handarb. mit Hauswirtschaftslehre Dělní ruční práce a nauka o dom. hosp.	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Gesamt (auswählende Erziehung) Zpív. (hudební výchova)	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Lehrveranstaltung Třídenní výuka	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>

7.
1232 — Schulzeugnis. Alle Rechte vorbehalten.
N. Školní kniž. Všechna práva vyhrazena. 1942 — 2. 84.

Gegenstände des erweiterten Unterrichts: Předměty rozšířené vyučování:	Fortgang: Přepíše:
Überverbindliche Gegenstände: Nepovinná předměty:	
Französisch Francouzský jazyk	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Karzedell Tělocvika	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>
Andere Form der schriftlichen und anderer Arbeiten Využití úprava písemností a jiných prací	<u>vorzüglich</u> <u>výborně</u>

Zahl der verurteilten Schulhaltungs: entschuldigt —, nicht entschuldigt —
Počet zamokrajných školních přídelů: omluvených —, neomluvených —

Wird zum Aufsteigen für geeignet erklärt. Die Wiederholungsprüfung aus —
Je — způsobilý: postoupil. Opravná školka 10 přánístředních povolená s —

Prag am 11. Juli 1942.
v Praze dne 11. července 1942.

Antragsteller:
Gedra. petel:
Petr Ginz Direktor — — — —
Klassenversand:
titel: —

Nach dem Ergebnis der am — 1942 abgelegten Wiederholungsprüfung wird er sie zum Aufsteigen für geeignet erklärt.
Podle výsledku opravné školky, konané dne — 1942, je — způsobilý postoupiti.

v — am — 1942.

Antragsteller:
Gedra. petel:
— — — —

Mitglied der Lehrkörpers.
Genové učitelů.
— — — —

Stufenstufe	Stufe	Ergebnis	Fortgang	Andere Form d. schriftl. u. anderer Arbeiten
Stufenstufe Stupeň známek	1	ausflüchtig	vorzüglich	vorzüglich
	2	ausflüchtig	vorzüglich	vorzüglich
	3	ausflüchtig	vorzüglich	vorzüglich
	4	ausflüchtig	vorzüglich	vorzüglich
	5	ausflüchtig	vorzüglich	vorzüglich

Vysvědčení Petra Ginz.
Archiv Židovského muzea v Praze.

Hana Bořkovcová (*1927, rozená Knappová), která školu navštěvovala po roce 1939, zanechala ve svém deníku poměrně výrazně zpracovaný vnitřní svět dospívající dívky. Když se pustila do popisu školy, popsala emoce nejen své, ale i celé třídy a svých učitelů.

7. ledna 1942

Nevím, jestli bych to uměla, kdybych teď měla popsat židovskou školu. Je docela jiná než byla vloni. Snažíme se ovšem všichni udržet zdání klidu a pravidelnosti ve vyučování a jsem teď velmi pyšná na to, že jsem Židovka, protože děti i učitelé jsou tak stateční, že se jim to skutečně daří. Když si myslím na to, že bychom za týden nebo zítřka nebo za hodinu mohli být v Polsku nebo v Terezíně nebo kdekoliv jinde, a že se přece ještě několik hodin denně učíme a píšeme kompozice a jsme zkoušeni, jsem tak pyšna na židovské učitele i na židovské děti, že to všichni tak statečně nesou, a jsem tak ráda, že k nim patřím.

(...)

Někdy sedíme ve svých lavicích nad svými kompozicemi nebo diktáty a pláčeme i s učitelem, když odjeli spolužáci nebo učitel. Tady můžeme plakat, protože všichni stejně cítíme, všichni se máme rádi. Plakat před lidmi, které máme rádi, uleví...⁹

Pár stránek ve svých vzpomínkách vyhradila škole i **Evelina Merová**. Do školy v Jáchymově ulici nastoupila v roce 1940.

V židovské škole to bylo jiné než v mé dřívější. Nebyly učebnice, staré byly zakázány, nové se nevydávaly. Třídy byly přeplněné. Učilo se na směny, některé třídy dopoledne, jiné odpoledne. S některými spolužáky jsem se později setkala v Terezíně. Patřil mezi ně i Arje Edelstein, syn prvního terezínského staršího Jakoba Edelsteina. Mluvil perfektně hebrejsky, přičemž ve třídě byly asi jen tři děti, které tuto řeč ovládaly. Velmi jsem je obdivovala. Arjeho a jeho matku Mirjam v červnu 1944 zastřelili v Osvětimi esesmani před očima otce, kterého následně také popravili.

Mirjam a Arje Edelsteinovi.
Národní archiv v Praze, fond Policejní ředitelství Praha.

V sobotu se neučilo, na konci týdne byly tedy dva dny volna, což v bývalé škole nebylo, tam se učilo i v sobotu. Před začátkem vyučování jsme se modlili „Šemá Israel“, a to všechny strofy. Musím říct, že jsme se ve škole cítili dobře, byli jsem přece jenom chráněni před vnějšími zmatky.¹⁰

⁹ BOŘKOVCOVÁ, H. *Píšu a sešit mi leží na kolenou: deníky 1940–1946*. Praha 2011, s. 17–19.

¹⁰ MEROVÁ, E. *Opožděné vzpomínky: Životopis, který se nevešel na jednu stránku*. Brno 2009, s. 22–23.

9. června 42.

Sláva, sláva, až říj kdo pije
 kdo nepije kdo jím přejmá do
 školy. Líbeň jím po prvé. Tak i škola
 se na nás přes jen málem usmívá
 lo. Máme velkou radost. Jenté se
 to mále už nemůžeme přičítat
 radě a lovíci přech hesh, bejt
 na stráž, klásk a a hloubě
 nělejt dva! za nemim jak to

Deníkový záznam B. Pickové z 9. června 1942. Archiv BH.

10. června 42.

opern lojné a posteli tolik maminko,
 myslí, že se nám nerozvírá škola
 ho a jím jakim jím. Byla jen
 dnes poprvé ve škole. Jím han
 ovně jím jím, holky i kluci. Stěží
 jím jím se k nám kbláskám.

Deníkový záznam B. Pickové z 10. června 1942. Archiv BH.

V unikátním deníku **Bohumily Havránkové**, rozené **Pickové**, která se svou rodinou uprchla před tzv. křišťálovou nocí z Liberce do Prahy, se dozvídáme, že se do školy dostala až na samém konci jejího fungování – v červnu 1942. Do té doby chodila do tzv. kroužků (soukromé vyučování v domácnostech, které vedli židovští učitelé vyhození ze zaměstnání) a ve škole v Jáchymce skládala jen závěrečné zkoušky.

Do školy se těšila hlavně proto, že do ní chodily její kamarádky. Na druhou stranu se v ní necítila úplně dobře, protože už nebyla zvyklá na školní disciplínu a řád.

Bohumila Havránková si do deníku také opsala jednu stranu svého vysvědčení. Posledního z těch, která byla žákům ve škole v Jáchymce vydána.

DEUTSCHES REICH. — NĚMECKÁ ŘÍŠE.
 PROTEKTORAT BÖHMEN UND MÄHREN — PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA
 BOHEMEN
 LAND: Lehn.
 POLITISCHER BEZIRK: Prag
 POLITICKÝ OKRES: Praha
 HAUPTSCHULE jüdische mit osteuropäischer Vaterichtsprache in Prag I.
 HAVNÍ ŠKOLA židovská - s českým jazykem vyučováním v Praze I.
 KLASSE: nicht A.
 ZAHV: 64.
 CÍSLO: ...
 Jahreszeugnis
 Výroční vysvědčení.
 Schuljahr
 školní rok 1941/1942
 Bohumila Picková
 Lebensgenossenschaft jüdisch, Staatsangehörigkeit Protektorat
 národnost židovská, státní příslušnost Protektorát
 geboren am 17. November 1927 in Reichenberg
 narozena dne 17 listopadu 1927 v Řechnobě
 polit. Bezirk Reichenberg národnostní, mostecký, Religion
 polit. okres Reichenberg národnostní, mostecký, 1933
 i. Reichenberg in die Schule eingekalen in Reichenberg am 11/11/33
 nastala hoditi do školy v Reichenbergu 11. listopadu 1933
 in die Hauptschule mit deutscher Unterrichtssprache in Prag I.
 do hlavní školy s českým jazykem vyučováním v Praze I.

Deníkový záznam B. Pickové z 10. června 1942. Archiv BH.

Bohumila Picková. Archiv BH.

Irma Lauscherová. Národní archiv v Praze, fond Policejní ředitelství Praha.

Pokynem Ústředny pro židovské vystěhovalectví v Praze z července 1942 bylo nařízeno **uzavření židovských škol** a jakékoliv veřejné i soukromé **vyučování** židovských dětí zakázáno.¹¹

Na konci školního roku 1941/42 byla škola zavřena definitivně. **Irma Lauscherová** popisuje poslední dny školy takto:

„Zavření školy. Bouřlivá porada ve sborovně. Poslední, které jste předsedal, řediteli Waltře Sandře, který jste přišel mezi nás ze školy na Českomoravské vysočině. Dosud vás vidím, drazí kolegové, tamhle sedí Ola, ještě je mezi námi Jiřina Picková, ten přímý, pravdivý člověk, který se dobrovolně přihlásil v liché naději, že zachrání starou matku svého umučeného přítele, v jejíž zahradě spolu zakopali zbraně. Čmuchalové je našli, udali gestapu. Ještě tu sedí Mona, Reizer, Růženka a všichni ti, s kterými jsme vlekli káru bezedným bahnem. Na rozloučenou nám recituje Jeny Rosenzweigová Nezvalovu báseň Sbohem a šáteček. Jako v tušení, že tu sedíme naposled. Výsledek porady: budeme učit, dokud budou děti a my v Praze.“¹²

Po uzavření školy se přesunulo školní vyučování do ilegálních kroužků či do útulků pro židovské děti, kde byly děti tzv. zaměstnány – tj. nevěnovaly se přímo vyučování, ale učily se nepřímo, tak, aby nebylo poznat, že se ve skutečnosti jedná o výuku. Mnozí z učitelů pokračovali ve své práci také v Terezíně a dalších koncentračních táborech. Pro ně i děti mělo vyučování, rovněž ilegální, nezastupitelnou roli. Mnoho dětí si až tady uvědomilo, jak je pro ně vzdělání důležité a chápaly jej velmi zodpovědně v naději na lepší budoucnost. Těm, kterým se podařilo přežít holocaust, pomáhalo udržet si kontinuitu s životem mimo ghetto i s návratem do běžného života po válce.

V současné době židovská komunita opět provozuje vlastní školu. Základní škola byla otevřena pro školní rok 1997/1998 s 10 žáky. Dnes Lauderovu mateřskou školu, základní školu a gymnázium při Židovské obci v Praze navštěvuje 240 dětí a studentů.

¹¹ KREJČOVÁ, H.; SVOBODOVÁ, J.; HYNDRÁKOVÁ, A. Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942: dokumenty. Praha 1997, s. 289.

¹² LAUSCHEROVÁ, I. Jak žily naše děti. Židovská ročenka. 1986/87, s.s. 81.

Romské děti a školní vzdělávání v meziválečném Československu a v Protektorátu Čechy a Morava (1918–1945)

Michal Schuster, Muzeum romské kultury s.p.o.

Zapojení romských dětí do školní docházky v meziválečném Československu a v rámci Protektorátu Čechy a Morava v mnohém vycházelo ze samotného sociálního postavení Romů¹³ – etnické menšiny, která se obecně nacházela po řadu století na okraji společnosti. Romové, podobně jako jiné etnické skupiny, u nás ani v jiných zemích nikdy netvořili celek, ale odnepaměti se dělili do řady často dosti odlišných skupin (podle kočovného či usazeného stylu života, podle dialektu romského jazyka, podle profesního zaměření apod.) s odlišnými tradicemi a způsobem života.

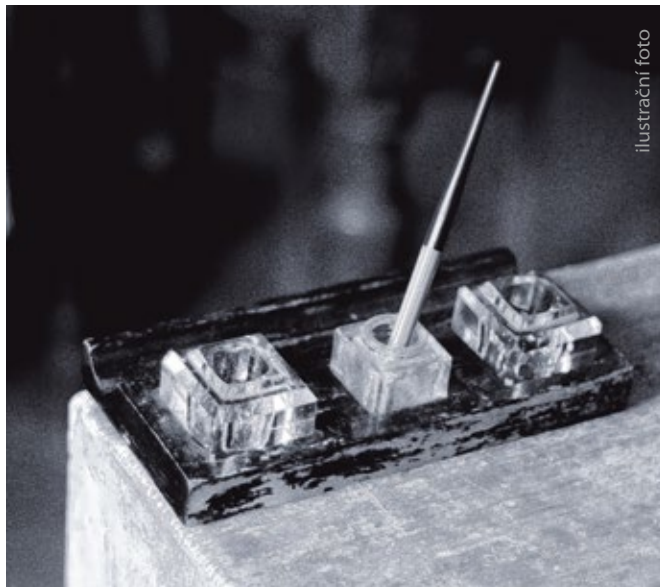
Původně byl pro „cikány“ typický kočovný způsob obživy, který si s sebou přinesli před několika staletími již ze své pravlasti Indie. Ale již na konci 18. století byly díky josefínským reformám položeny základy pro trvalé romské usídlení v některých moravských obcích jako např. v Bohusoudově na Jihlavsku nebo v Oslavanech u Brna, kde později vznikly velké romské osady, lidově nazývané „cikánské tábory“. Důležitějšími než řízené pokusy o usazení Romů se od 19. století staly spontánní pokusy romských rodin o usazení se v jednotlivých obcích. Na rozdíl od Čech

a zčásti i Slezska, kde se zdržovali kočovní Romové, byla převážná část moravského území obývána usazující se, tj. polousedlou nebo usedlou, romskou populací.¹⁴ Kolem poloviny 19. století vznikají základy pro tři desítky romských osad – táborů, které na jižní a jihovýchodní Moravě existovaly až do doby druhé světové války, kdy byla většina jejich obyvatel zavražděna v nacistických koncentračních táborech. Důležité bylo také to, že vlivem usazení došlo k proměně profesní struktury Romů. Průmyslová revoluce brala romským kovářům a jiným kočovníkům poslední možnosti k jejich prosazování na lokálních odbytích, nutila je opouštět tradiční práce nebo služby a vyhledávat za ně v místech přechodného a později trvalého pobytu náhradu v sezónní a příležitostné nádeničině. To s sebou sice přinášelo skromnější možnosti obživy, ale znamenalo to také větší začleňování Romů do okolního hospodářského a sociálního kontextu.¹⁵

¹³ V textu užívám autoetnonyma Rom/Romové/romský, pokud hovořím o tomto etniku v obecné rovině, zatímco užitím pojmu „cikán“/„cikáni“/„cikánský“ vyjadřuji dobový kontext.

¹⁴ HANZAL, J. *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti*. Praha 2004, s. 94.; NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc 1999, s. 40.; NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno 2005, s. 47.

¹⁵ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc 1999, s. 51.

Přesto, že se řada romských rodin usazovala a zapojovala do společenského i ekonomického života obcí, úřady pro jejich pobyt v obci vyčleňovaly neatraktivní místa, často za hranicemi obce.¹⁶

Vzhledem k tomu, že Romové žili prakticky na okraji společnosti, znamenalo přísné dodržování vnitřních norem komunity jedinou nadějí pro přežití. Tradiční romská komunita zachovávala velmi přísná pravidla chování – nepsaný etický kodex. Důležitou součástí rodinného a komunitního života byla i výchova a vzdělávání dětí. Ty neprobíhaly nějak organizovaně, ale přirozeně tak, že se děti účastnily veškerého života komunity a měly možnost odpozorovat vše, co pro život mezi Romy potřebovaly. Od mala se synové vzdělávali v profesi svého otce, kterou měli jednou převzít; děvčata byla již velmi časně pověřena starostí o mladší sourozence a obstaráváním a přípravou stravy. Důležitý ve výchově a učení v rodině a komunitě byl vždy také jejich kolektivní aspekt. Děti musely také vždy pomáhat se zajišťováním výdělků pro svou rodinu.¹⁷

Meziválečné Československo (1918–1938)

I po vzniku Československa zůstali Romové nadále spíše okrajovou skupinou, která byla většinou chápána jako sociální, nikoliv národnostní. Nejpočetnější skupinou, žijící v meziválečném Československu, byli tzv. slovenští Romové, většinou usedlí v „cikánských osadách“ na slovenském venkově. Na Slovensku při hranicích s Maďarskem žili tzv. maďarští Romové. Na našem území to byli v Čechách Romové tzv. čeští, většinou kočující, a na Moravě tzv. moravští. Ti žili polousedle nebo usedle v osadách především na jihovýchodě Moravy, na okrajích vesnic a periferiích měst (Oslavany u Brna, Svatobořice, Bohusoudov u Jihlavy, Strážnice atd.). Specifickou skupinu tvořili němečtí Romové zvaní Sintí, žijící především při hranicích s Německem a Rakouskem. Nejmenší skupinou byli kočující, tzv. olašští Romové, přicházející z Rumunska. Při sčítání lidu v roce 1921 bylo na území Československa evidováno zhruba 8000 Romů. Jde však o značně podhodnocený údaj, neboť sčítací komisaři romštinu nepovažovali za obcovací řeč a etnickou příslušnost uváděli zcela výjimečně.¹⁸ Krajně nespolehlivé výsledky přineslo také sčítání lidu na konci roku 1930, kdy bylo zjištěno zhruba 32 000 Romů.¹⁹ Dle odhadů ale žilo v Československu asi 70–100 000 Romů, z nichž drtivá většina byla usazena na Slovensku.

¹⁶ HORVÁTHOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha 2002, s. 40.

¹⁷ HORVÁTHOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů*, c. d., s. 24.

¹⁸ NEČAS, C. *Historický kalendář*. Olomouc 2008, s. 44.

¹⁹ NEČAS, C. *Historický kalendář*, c. d., s. 50.

V obživě Romů za první republiky převládala stále tradiční řemesla (především kovářství a kotlářství nebo provozování hudby, ale také koňské handlířství, výroba kartáčů a štětek, drátenictví apod.), která však byla postupně nahrazována námezdní prací v průmyslu (především stavebním) a v zemědělství, popř. různými druhy podomního obchodu a překupnictví. Často docházelo také ke kombinaci tradičního řemesla a nádenické práce. Život Romů neurčovaly jen možnosti obživy, ale také nejrůznější politická opatření.

V postupu proti „cikánům“ se až do roku 1927 využívalo legislativy rakousko-uherského mocnářství. Romové byli většinou stále stejně nevídaným zjevem, přičemž nejvíce vadil jejich kočovný způsob života coby zdroj nekontrolovatelné kriminality. Slovo „cikán“ bylo označením pro „vadnou“ či „asociální“ sortu lidí; nekrylo se přesně s etnickými Romy – kromě nich zahrnovalo i lidi žijící tzv. cikánským způsobem života, tuláky a jiné „živly práce se štítící“. Pod termín „cikáni“ nadále spadali např. i spořádaně žijící usedlí moravští Romové.

Novým a zásadním legislativním řešením tzv. cikánské otázky se stal zákon č. 117/27 Sb. z roku 1927 „o potulných cikánech a osobách žijících po cikánském způsobu“. Tyto osoby se musely v roce 1928 podrobit soupisu, na jehož základě bylo vydáno asi 36 000 tzv. cikánských legitimací, které měly těmto osobám sloužit jako průkazy totožnosti. Zákon neměl v úmyslu kočovný způsob života likvidovat, chtěl jej však dostat pod úřední a policejní kontrolu. Zákon nevymezil zcela jednoznačně, kdo může být považován za „cikána“, a tak skýtal volný prostor pro diskriminaci etnických Romů bez rozdílu. Zákon také dával možnost státní správě vyhlásit pro držitele cikánských legitimací zákaz vstupu na určitá místa, čehož bylo také využíváno v případě hlavních zemských měst, některých lázní nebo některých obcí.²⁰ Vyhláška zemské správy politické na Moravě ze 4. května 1928 například zakazovala „potulným cikánům“ vstup do Brna a Olomouce, do lázní Luhačovic a do celkem 174 obcí v 13 politických okresech.²¹

Zemský úřad v Praze vyhláškou z roku 1933 zakázal vstup na území Velké Prahy a okolí,²² v letech 1935–1936 následovaly zákazy na území politických okresů Mariánské Lázně, Chotěboř a Vysoké Mýto, na území v okolí lázní Poděbrady a na území vybraných katastrálních obcí.²³ Kočování se také mohlo stát důvodem k odebrání dětí, což nebylo v následné praxi příliš využíváno. Všechna tato opatření diskriminovala především kočovné Romy, mohla se však uplatnit i pro Romy usazené. Mnohým Romům byly totiž tzv. cikánské legitimace vystaveny i přesto, že žili po dlouhou dobu usazení v jednotlivých obcích. Důvodem byla nechuť obcí udělit Romům domovské právo, a tak byli i tito usazení Romové úřady považováni za bezdomovce.²⁴

I přesto vzrůstal u trvale usedlých Romů postupným sžíváním s neromským okolím jejich stupeň faktického zapojení do majoritní společnosti. Trvalý pobyt usazených Romů v obci s sebou nesl možnost a zároveň i povinnost romských dětí chodit do školy. O děti z „cikánských osad“ obecní školy většinou příliš nestály, a to i přesto, že povinná školní docházka byla uzákoněna již za císařovny Marie Terezie. Romové sami škole nepřikládali význam, protože děti se vše potřebné pro život naučily v rodině. Vedle reálného nezájmu obou stran však byla škola pro romské děti fakticky nedostupná i z dalších důvodů – nedostatečného ošacení a obutí pro zpravidla několikakilometrovou cestu z osady do školy, což se projevovalo zvláště za nepříznivého počasí a v zimním období. Od útlého věku děti musely také pomáhat při shánění obživy a mnohdy obstarávat veškerou péči o mladší sourozence.²⁵

²⁰ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*, c. d., s. 59–64.

²¹ NEČAS, C. *Historický kalendář*, c. d., s. 49.

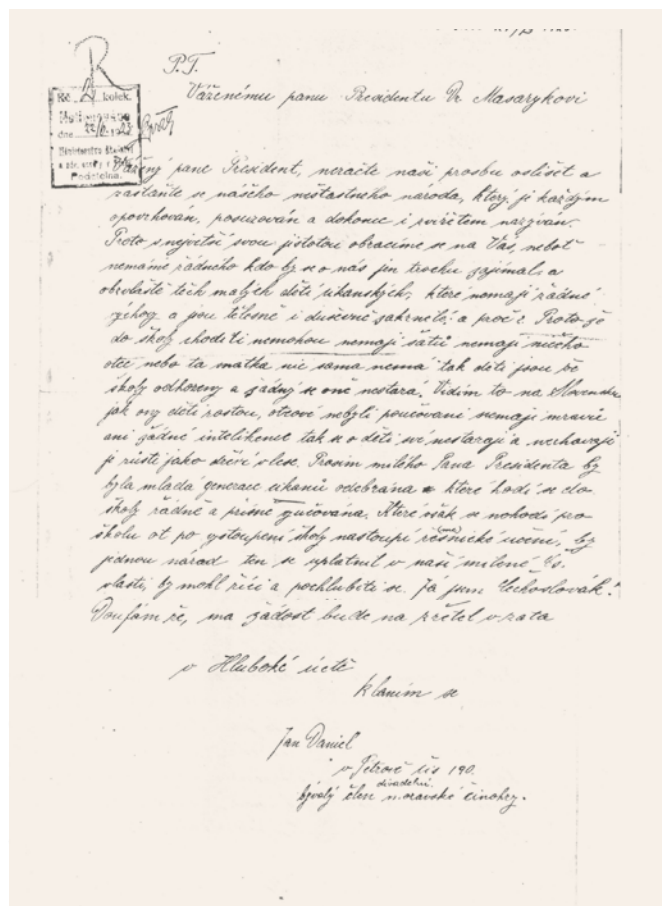
²² Tamtéž, s. 50.

²³ Tamtéž, s. 52.

²⁴ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*, c. d., 64–65.

²⁵ NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno 2005, s. 217–218.

Romové většinou školu vnímali spíše jako represivní instituci a jak rodiče, tak děti ji přijímali s pocity lhostejnosti či nedůvěry. Navíc pro odvěké „lidi na okraji“ nebyla perspektiva, že by mohli školní vzdělání uplatnit při zajišťování obživy. I přesto však někteří rodiče dbali o školní docházku svých dětí.²⁶ Důležitost vzdělávání dětí si postupně začínaly uvědomovat některé romské rodiny z jihomoravských

Dopis Jana Daniela prezidentu republiky z 24. května 1923. Archiv Muzea romské kultury v Brně.

osad (např. v Oslavanech, Svatobořicích aj.).²⁷ Romská komunita v Oslavanech například uspořádala v září 1930 *První cikánské hody* v ČSR. Finanční výtěžek z této akce byl předán místní škole za účelem podpory vzdělávání romských žáků.²⁸

Zajímavým dokladem je v této souvislosti **dopis, který zaslal roku 1923 moravský Rom Jan Daniel** (nar. 1891) z Petrova (okr. Hodonín) československému prezidentovi Masarykovi. Žádal v něm o zajištění školního vzdělání a výchovy romských dětí,²⁹ přičemž hned v úvodu dopisu popsal neuspokojivý stav a jeho příčiny:

*„Vážený pane President, neručte naši prosbu oslyšet a zastáňte se našeho nešťastného národa, který je každým opovrhován, posuzován a dokonce i zvířetem nazýván. Proto s největší svou jistotou obracíme se na Vás, neboť nemáme žádného, kdo by se o nás jen trochu zajímal a obzvláště těch malých dětí cikánských, které nemají žádné výchovy a jsou tělesně i duševně zakrnělé a proč? Protože do školy chodit nemohou, nemají šatů, nemají ničeho, otec nebo matka nic sama nemá, tak děti jsou ze školy odhozeny a záhy se o ně nestará. Vidím to na Slavanech, jak tyto děti rostou, otce nemají, poučovani nemají, mrační ani žádné intelektuální tak a o děti se nestarají a nechávají je růst jako ševci, oves. Rovněž mluho Rusa Prezidenta by byla mladá generace cikánců odobrána a které hody se do školy raději a jasně zúčastňují, které však se nikdo nepro-
středuje ot. po vytržení školy nastoupí, kteréžto věci, by panou národ ten se splátnul v naší milence. Vě-
řte, by měl říci a pochopíte se. Já jsem Uslavlovák.
Důjím se, ma záhodl být na přetel v sata*

Pisatel, podepsán jako **Jan Daniel z Petrova** č. 190, bývalý člen moravské divadelní činohry, dvoustránkový dopis ukončil prosbou:

„Prosím tedy českou školu, českou výchovu pro generaci cikánskou, ať můžeme říci, že udělán jest dobrý vlastenecký čin. Jsem též cikán, ale že jsem rád ně od učitele svého vyučován, vím, co je naše Čs. vlast a co se naši předkové natrpěli pro ni. Jsem Čech tělem i duší...“³⁰

²⁷ NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur*. Brno 2008, s. 78.

²⁸ NEČAS, C. *Historický kalendář*, c. d., s. 50.

²⁹ HORVÁTHOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů*, c. d., s. 40.

³⁰ Tamtéž.

Otázka vzdělávání dětí je také součástí **žádosti, již v dubnu 1930 zaslalo čtrnáct zástupců romské osady ve Svatobořicích** (okr. Kyjov) na ministerstvo sociální péče. Mimo jiné v ní uvádí, že „naše děti nechodí do školy, ani je žádný ničemu neučí. Povalují se po poli a po silnici a budou z nich lidé horší a neuvědomilejší nežli my. Prosíme, aby nám bylo umožněno odstěhovat se buď jednotlivým rodinám, neb i více rodinám společně, tam kde by jsme měli nějakou práci a kde by jsme mohli alespoň trochu jako lidé bydlet. A aby alespoň naše děti byly jednou na tom lépe než my.“ Jednání o vznik „cikánské jednotřídky“ přímo v osadě zůstala po celou dobu první republiky bezvýsledná.³¹

Docházka romských dětí do škol v době první československé republiky přestávala být výjimečnou, ačkoliv ji provázela stále řada problémů.³² Děti z kočovných rodin většinou vykazovaly vysoké absence ve škole, plynoucí z netečného postoje rodičů ke školnímu vzdělání. Dalším důvodem bývalo také to, že rodiče brávali často své děti s sebou na delší obchodní cesty a ty pak přerušovaly pravidelnou školní docházku.³³

Romští školáci sedávali ve třídě zpravidla zvlášť od ostatních žáků, obvykle proto, že to chtěli rodiče ostatních dětí. Důvodem byla obecná nevráživost vůči „cikánům“, ale také hygienické a zdravotní důvody. Romské děti z těch nejhudších poměrů totiž nechodily v čistém oblečení a často trpěly různými nemocemi. Historik Nečas uvádí, že mezi nejrozšířenější nemoci romských školáků na Moravě patřil trachom, různé nemoci kůže a tuberkulóza.³⁴ O zdravotním stavu romských žáků chlapecké obecné školy ve Starém Městě u Uherského Hradiště vypovídá zápis školní kroniky: „Většina žáků měla po celý rok rýmu. Četné byly neškodné kožní vyrážky na ruku, většinou z nečistoty. Z lehkých onemocnění byly velmi častými záněty očních spojivek, katary lehčího průběhu, bolesti zubů, svrab. Z těžších onemocnění byly revmatismus, oční katary, trachom. Žáci se léčí v rodinách, ošetření poskytuje jim také poradna Okresní péče.“³⁵

³¹ Tamtéž, s. 40.

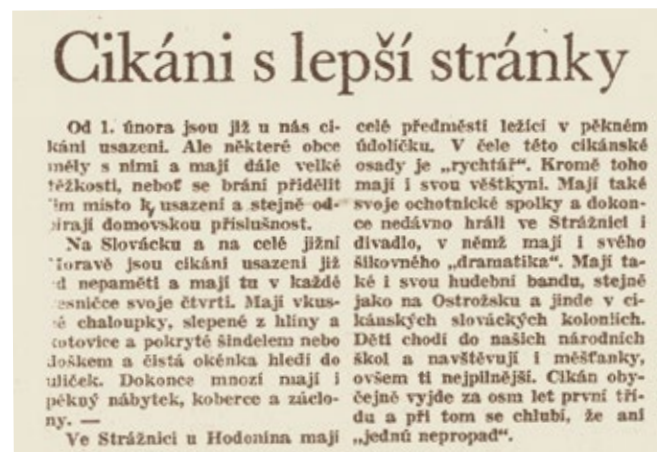
³² NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur*, c. d., s. 78.

³³ NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku*, c. d., s. 217.

³⁴ Tamtéž, s. 218.

³⁵ Tamtéž, s. 126.

Značný počet romských žáků ukončoval základní školní docházku předčasně, aby se mohli co nejdříve podílet na obživě početné rodiny. Jen výjimečně pokračovali ve studiu na měšťanských školách. Tuto situaci reflektoval i článek *Cikáni s lepší stránky* publikovaný v Poledním listu v následném protektorátním období v březnu 1940: „Děti chodí do našich národních škol a navštěvují i měšťanky, ovšem ti nejpilnější. Cikán obyčejně vyjde za osm let první třídu a při tom se chlubí, že ani „jednu nepropad“.“³⁶ Jako celek tak zůstávali romští školáci nejen kvůli znevýhodněnímu a odlišnému sociálnímu prostředí pozadu za ostatními spolužáky.³⁷

Cikáni s lepší stránky, Polední list, 14, 1940. č. 72, 13. 3. 1940.

³⁶ *Cikáni s lepší stránky, Polední list, 13. 3. 1940.*

³⁷ NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku*, c. d., s. 220.

Romští studenti

I přes výše popsané problémy se objevovali v meziválečném období první **romští studenti na středních a vysokých školách**. V průběhu třicátých a počátkem čtyřicátých let začali studovat na středních školách jako první jedna dívka a tři hoši, pocházející z integrovaných rodin moravských Romů. Šlo o sourozence Annu (roku 1941 dostudovala obchodní akademii) a Antonína Danielovi (vysokou školu dostudoval po roce 1945) z Oslavan a Tomáše Holomka (od roku 1931 studoval na Karlově univerzitě) a jeho synovce Miroslava Holomka (vysokou školu dostudoval stejně jako jeho strýc až po válce) ze Svatobořic. Nejen tyto zmínění se po roce 1945 stali aktivními a významnými osobnostmi na poli pedagogickém, politickém a společenském a v rámci romského etnoemancipačního hnutí v Československu.³⁸

V tisku se nejvíce psalo o Tomáši Holomkovi (1911–1988), jehož studium na Karlově univerzitě budilo velkou pozornost. Pražský ilustrovaný zpravodaj roku 1932 dokonce otiskl jeho fotografii a zdůraznil, že Holomek „*bude první cikán v republice, který bude advokátem*“.³⁹ I na počátku čtyřicátých let se občas v protektorátním tisku objevovaly zprávy o tom, „*že Morava dala světu prvního cikánského advokáta, tj. diplomovaného JUDra, jenž překonal v sobě všechny kočovné pudy neklidné orientální rasy a dal se na řádná studia*“.⁴⁰

Ani on ale neměl uniknout tzv. konečnému řešení cikánské otázky v protektorátu, naštěstí se mu však podařilo do konce války ukryvat a tak přežít. Podobné štěstí neměla většina jeho příbuzných ze Svatobořic a okolí, která byla během roku 1943 odtransportována do Osvětimi.

Cikán doktorem. Je to Tomáš Holomek ze Svatobořic na Moravě. Po studiích v Kyjově odešel na právnickou fakultu Karlovy university v Praze, kde letošního roku v lednu složil první státnici. Bude to první cikán v republice, který bude advokátem.

Cikán doktorem. Praž. Ilustr. Zpravodaj 1932.
Archiv Muzea romské kultury v Brně

³⁸ NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur*, c. d., s. 91–94.

³⁹ Cikán doktorem. *Pražský ilustrovaný zpravodaj*. 1932.

⁴⁰ První cikánský advokát na Moravě. *Expres*. 9. 7. 1940.

„Cikánská škola“ v Užhorodě a její následovníci

Škola pro romské děti v Užhorodě na Podkarpatské Rusi byla slavnostně otevřena 22. prosince 1926. Její význam spočíval nejen v tom, že byla první svého druhu v Československu a údajně i v Evropě, ale že se na její přípravě a reálné výstavbě podíleli i samotní rodiče (vlastní výroba cihel a práce na stavbě), kteří se pak zapojovali i do procesu výuky (hudba, kulturní aktivity – divadlo) či péče o žáky a údržbu budovy.

České slovo. 16. července 1927. Knihovna Národního muzea, oddělení časopisů.

Jak uvedl autor článku *Cikánská škola v Užhorodě* v Lidových novinách z 5. dubna 1927, „tím se hned od počátku dosáhlo až dojemného poměru cikánů ke škole. Čili, že tato škola je jejich. Jejich děti, jež z převážné většiny dříve do školy nechodily nebo, pokud chodily, hrály roli vyděděnců, jsou tu doma.“⁴¹

Vyučovalo se ve slovenském jazyku podle upravených učebních osnov a důležitou roli hrál předmět ruční práce. Mimoškolní činnosti a četnými vystoupeními prohlubovali žáci užhorodské školy i jejich rodiče bohaté kulturní kontakty mezi městy na východním Slovensku.

⁴¹ Cikánská škola v Užhorodě. *Lidové noviny*, 5. 4. 1927.

Škola v Užhorodě přetrvala i během druhé světové války a v nových materiálních a intelektuálních podmínkách existuje až do současnosti.⁴²

Na užhorodskou jednotřídku značnou sumou přispěl mj. i československý prezident T. G. Masaryk a škola sloužila jako dobrý příklad státní politiky vůči Romům právě v době, kdy byl vyhlášen diskriminační zákon č. 117/27. Také v mezinárodním kontextu se stala prestižní záležitostí první československé republiky, což se odráželo i v dobovém tisku. Například noviny *Venkov* v říjnu 1936 v obsáhlém článku o užhorodské škole uvedly, že „cikánská škola zapůsobila nejen na naši veřejnost, ale také i na cizinu. Užhorodská škola se stala vzorem všem evropským státům, jak o tom nejlépe svědčí, že Francie, Anglie a Norsko se snaží podobné školy uvést v činnost. Byli v Užhorodě ale také i zástupci z Ameriky, kteří se živě zajímali o pokrok mezi cikány.“⁴³

„Cikánská škola“ v Užhorodě byla důležitá i tím, že inspirovala vytváření celé sítě „cikánských“ škol a tříd na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi. Mezi prvními místy se to podařilo v Košicích. Již roku 1929 byla z iniciativy tamních českých lékařů založena *Liga pro kulturní povznesení Cikánů*, po rozšíření záběru jejích aktivit přejmenovaná na *Společnost pro studium a řešení cikánské otázky*. Právě vzdělávání romských dětí ze sociálně slabších rodin v Táboře považoval tento spolek za jednu z priorit. Tamní škola pro děti z romské osady Tábor vznikla vyčleněním zvláštních tříd a samostatného školního dvora v budově státní školy. Pozitivem školy se stala i pravidelná zdravotní péče o děti, různé sociální výpomoci a umožnění účasti na kulturních akcích.⁴⁴

Významnou aktivitou spojenou s košickou romskou školou bylo víceleté účinkování školního orchestru, založeného jejím učitelem K. Pačenovským. Žáci pravidelně a úspěšně

⁴² KUŠTEK, V. 80. výročí založenia cigánskej školy v Užhorode. *Podkarpatská Rus: Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi*. 16. ročník, č. 1/2006, s. 7; JUROVÁ, A., ZUPKOVÁ, E. Rómovia v Košiciach v 1. ČSR v kontexte doby i regiónu (1918–1938). *Romano nevo líl*. 835-839/2008, 7.1.–10.2.2008, s. 12–13.

⁴³ Život v cikánské škole v Užhorodě. *Venkov*. 25. 10. 1936.

⁴⁴ JUROVÁ, A., ZUPKOVÁ, E. Rómovia v Košiciach v 1. ČSR v kontexte doby i regiónu (1918–1938). *Romano nevo líl*. 835-839/2008, 7. 1.–10. 2. 2008, s. 12–13.

koncerovali pro košickou veřejnost a získávali pro školu peníze na zajištění hudebních nástrojů a na pokrytí školních potřeb. Školní orchestr dlouhodobě spolupracoval i s místním romským hudebním spolkem Lavutarisz. V roce 1934 školní orchestr přispěl k úspěšnému představení divadelní hry se zpěvy a tanci *Cigánska svadba*, v níž jako herci účinkovali Romové z košické osady Tábor. Košická škola a její učitelé byli v kontaktu i se svým užhorodským vzorem, s nímž navázali spolupráci.⁴⁵

Škola pro romské děti v Košicích byla první, která vznikla na základě dobrých zkušeností v Užhorodě. Další podobné školy a třídy však vznikly později také v obcích Levoča,⁴⁶ Ľubica u Kežmarku, Gíraltovce, Dobšiná. Velmi aktivně působil i významný spišský farář a historik Matúš Pajdušák v romské osadě ve Smižanech. V roce 1936 byla zřízena romská třída v Medzilaborcích a v roce 1937 škola pro romské děti v osadě Podskalka u Humenného.⁴⁷ Druhá škola pro romské děti na Podkarpatské Rusi byla otevřena v Mukačevě v domě „starosty“ tamní romské osady a později byla dokonce rozšířena na dvojtřídní, o čemž psaly noviny A-Zet 12. března 1937 v článku *Pokusy o civilisování cikánských dětí*. Školu tehdy navštěvovalo 53 dětí ve věku 7–13 let. Zemská péče o mládež v Mukačevě žákům poskytl oblečení a boty a v jednání bylo i zorganizování denního přírůdku mléka a chleba.⁴⁸

45 JUROVÁ, A., ZUPKOVÁ, E. Rómovia v Košiciach v 1. ČSR v kontexte doby i regiónu (1918–1938). *Romano nevo líl*. 835-839/2008, 7. 1.–10. 2. 2008, s. 12–13.

46 Život v cikánské škole v Užhorodě. *Venkov*, 25. 10. 1936.

47 JUROVÁ, A., ZUPKOVÁ, E. Rómovia v Košiciach, c. d., s. 12–13.

48 NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur*, c. d., s. 84.

Romští žáci na Moravě v letech 1934–1935

Významným zdrojem informací o školní docházce romských dětí na Moravě jsou výsledky šetření „o cikánských dětech školou povinných v zemi Moravskoslezské“, které provedla zemská školní rada v Brně v polovině třicátých let a které analyzoval ve své práci *Špalíček romských miniatur* historik C. Nečas.⁴⁹

Ve školním roce 1934–1935 platila povinnost školní docházky pro 359 romských dětí, z nichž bylo zapsáno 351 na obecných a 8 na měšťanských školách nejčastěji v okolí Brna, ale i v jiných částech Moravy.⁵⁰ Výsledky dotazníkové akce mírně podhodnocovaly skutečný stav, neboť nezahrnovaly děti ze smíšených manželství a z integrovaných romských rodin.⁵¹

Ze statistiky vyplývá, že největší počet romských dětí chodil do škol v místech největších romských osad, a to nejvíce na jižní Moravě, a že naprostá většina romských žáků navštěvovala školy s českým vyučovacím jazykem. Některé žákyně a žáci byli v dotaznících vyzdvihováni pro svou píli. Objevila se též informace, že slohový sešit jedné z žákyň židlochovické školy – Amálie Malíkové z Uherčic – byl na výstavce školních prací oceněn jako vzorný svým obsahem i písmem. Jedno romské školní dítě z rodiny Zügnerovy z jihomoravského Šafova bylo dokonce označeno za premianta celé tamní školy.⁵²

Děti z romských rodin vynikaly především ve zpěvu, ale i v kreslení a v ručních pracích. Problémem však zůstávala nedostatečná znalost kontaktního jazyka, neboť děti doma mluvily mateřským jazykem – romštinou – a mimo domov moravským dialektem češtiny, popř. němčiny. Nedostatečná jazyková výbava byla vážnou překážkou nejen při vstupu do školy, ale po celou dobu dalšího školního vzdělávání.⁵³

49 Tamtéž, s. 78–87.

50 Tamtéž, s. 79.

51 NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku*, c. d., s. 215.

52 NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur*, s. 81.

53 Tamtéž, s. 82.

Výsledky prvorepublikového šetření potvrzovaly běžnou praxi, kdy romské děti seděly ve třídách v tzv. cikánských lavicích odděleny od ostatních. Výjimkou byla odpověď z obce Ivaň (okr. Brno–venkov): „*V lavici sedí mezi ostatním žactvem. Sedí-li odděleně, dávají jim ostatní žáci pocitovati jejich rozdílu často i nešetrným způsobem. Poněvadž žáci v době poškolní si s cikánskými dětmi hrají ve spolek, není třeba ve škole je oddělovati.*“ Ke stejným poznatkům dospěli i učitelé v nedalekých Uherčicích, v Bylnici i jinde.⁵⁴ Segregace romských dětí však byla ve většině ostatních škol zcela samozřejmá. Na některých místech se z podnětu neromských rodičů uvažovalo také o jakési mimotřídní segregaci a nejvyšší školský orgán na Moravě začal projednávat návrhy na zřízení samostatných „cikánských tříd“.⁵⁵

Dalším problémem školní docházky romských dětí byla jejich vyšší absence. Ve zprávách jednotlivých škol byl mezi důvody uváděn na prvním místě nedostatek oblečení a obuvi, který se projevoval hlavně za nepříznivého počasí a v zimním období. Jindy chodily děti se souhlasem svých rodičů místo do školy na výpomoc místním rolníkům při různých sezónních zemědělských pracích. Děti z rodin, které vlastnily kočovné živnostenské listy, zameškávaly docházku dlouhodoběji během cestování za obživou.⁵⁶ Významným důvodem vyšších absencí romských žáků však bývala také jejich nemocnost, způsobená často celkově špatným zdravotním stavem.⁵⁷

Protektorát Čechy a Morava

Na konci třicátých let se počet Romů u nás začal zvyšovat o německé Romy – Sinty prchající před nacismem. V důsledku těchto změn došlo u nás k radikalizaci veřejnosti ve vztahu k Romům a protiromská kampaň zejména na stránkách dobového tisku se stále stupňovala. Půda pro nadcházející tzv. konečné řešení cikánské otázky po okupaci Čech a Moravy v březnu 1939 byla připravena. Situace se ještě zhoršila po připojení pohraničních oblastí Československa k Německé říši v důsledku mnichovské dohody v říjnu 1938. Na tomto území byla okamžitě aplikována říšskoněmecká nařízení. Většina Romů žijících v tzv. Sudetech byla později, podobně jako Romové z protektorátu, uvězněna v koncentračních táborech (především v Osvětimi).

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava se postupně uplatňovala všechna „proticikánská“ nařízení, která byla během třicátých let realizována v nacistickém Německu. Zatímco v Německu byly pojmy „cikán“ a „cikánský míšenec“ z rasového hlediska definovány již v prováděcím nařízení k zákonu o říšských občanech ze 14. listopadu 1935, v protektorátní legislativě k podobnému obsahovému vymezení dlouho nedocházelo a až do roku 1942 při označování jedince za „cikána“ platilo stále spíše hledisko sociální, nikoliv rasové. Od roku 1940 bylo Romům zakázáno kočovat a bylo jim nařízeno usadit se buď v domovské obci, popř. v místě posledního pobytu. Usazovací akce v protektorátu byla úspěšná. Většina Romů se skutečně usadila a našla si i práci, děti začínaly chodit do škol – nebo nově zřízených cikánských tříd. Zdálo se, že se vše obrací k dobrému, ale ve skutečnosti to byl jen počátek plánu konečného řešení.⁵⁸

⁵⁴ NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku*, c. d., s. 218; NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur*, c. d., s. 83–84.

⁵⁵ Tamtéž, s. 84.

⁵⁶ NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku*, c. d., s. 216–217; NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur*, c. d., s. 85.

⁵⁷ NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku*, c. d., s. 218; NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur*, c. d., s. 86.

⁵⁸ NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. Praha 1999, s. 15–21.

Poznámky ze dne

Cikáni postaveni na roveň Židů.

Přes to, že byly učiněny již různé pokusy s usazením potulných cikánů a z mnoha okresů byly úředně konstatovány celkem uspokojivé výsledky, přece dosud větší procento těchto „synů volnosti“ je stálou metlou venkova. Ostřejší zásahy válečných zákonů a opatření přirozeně v první řadě se musí vypořádati se živly, které notoricky přestupují paragrafy nebo se práci vyhýbají. V Říši řeší problém cikánů velmi prostě. Počet jejich se tu odhaduje na 40.000. Ježto reprezentují smíšená plemena předasijská, východní, indické a středozemní, nelze je pokládati za arijce, neboť cikáni dokonce vykazují určité plemenné znaky Židům velmi příbuzné. Říšská ústředna k potírání cikánství připravuje již opatření, jež budou prováděna říšskou kriminální policií. Na základě rasově-hygienické prohlídky cikánům se dostane výkazu jako cikánu nebo cikánskému míšenci a jako takoví budou přiděleni na zemědělské práce. Cikáni budou postaveni na úroveň Židů a budou pro ně platny všechny předpisy jako pro Židy. (t)

Cikáni postaveni na roveň židů, Vlajka 1. července 1942.
Archiv Muzea romské kultury v Brně.

Již před vznikem protektorátu schválila vláda nařízení o kárných pracovních táborech, ve kterých měli být internováni „asociální“ muži bez zaměstnání. Předpokládalo se, že se bude jednat mj. o romské muže, což vyplývalo také z předpisu o táborech, vypracovaného koncem roku 1939 protektorátním ministerstvem vnitra. Předpis vyjmenoval mezi budoucími táborovými vězni kromě jiných právě také „praceschopné potulné cikány“.⁵⁹ Kárné pracovní tábory byly otevřeny v srpnu 1940 v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Romové tvořili pouze několik procent z internovaných. V březnu 1942 bylo vydáno protektorátní vládou nařízení „o preventivním potírání zločinnosti“, na jehož základě bylo deportováno několik set protektorátních Romů označených za tzv. asociály do koncentračního tábora Auschwitz I.⁶⁰

Od poloviny roku 1942 se otevřeně uskutečňovala rasová politika – byla přijata opatření, jež byla kopií říšskoněmeckých předpisů. Široká veřejnost byla s tímto posunem patřičně obeznámena v tisku. Například Venkov přinesl 1. července 1942 článek *Cikáni postaveni na roveň Židů*, který mimo jiné uvádí: „V Říši řeší problém cikánů velmi prostě. Počet jejich se tu odhaduje na 40.000. Ježto reprezentují smíšená plemena předasijská, východní, indické a středozemní, nelze je pokládati za arijce, neboť cikáni dokonce vykazují určité plemenné znaky Židům velmi příbuzné. ...Cikáni budou postaveni na úroveň Židů a budou pro ně platny všechny předpisy jako pro Židy.“⁶¹

Vyvrcholením protektorátní „proticikánské“ politiky bylo přijetí výnosu „o potírání cikánského zlořádu“ 10. července 1942, na jehož základě provedly 2. srpna 1942 protektorátní úřady podle pokynů německé kriminální policie soupis všech „Cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po cikánském způsobu“. Asi 6500 osob zahrnutých v soupisu bylo označeno za tzv. cikány nebo cikánské míšence. Zhruba třetina z nich byla okamžitě internována v nově zřízených tzv. cikánských

⁵⁹ NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku*, c. d., s. 248.

⁶⁰ NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*, c. d., s. 15–21.

⁶¹ *Cikáni postaveni na roveň Židů. Venkov* 1. 7. 1942.

táborech v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu,⁶² určených pro „cikány, cikánky, jejich děti a pro polocikány, jakož i osoby, žijící cikánským způsobem, které nemohou se prokázat, že životní potřeby čestným způsobem si obstarávají“.⁶³

V obou protektorátních táborech trpěly za nelidských podmínek tisíce „rasově nevyhovujících osob“ – mužů, žen a dětí všech věkových kategorií. A právě věznění těch nejmenších se jeví jako zvláště nelidské, protože byli jako nevinné oběti nacistického systému donuceni strádat v hrozných podmínkách. Jak uvádí historik Ctibor Nečas, připadalo 59,4% všech vězněných v tzv. cikánském táboře v Letech na nedospělé jedince, a jako celek se tak internovaní vyznačovali více než zřetelnou mladostí. Ze zjištěného množství patřilo totiž 29,2% do skupiny dětí předškolního věku, 26,6% do skupiny dětí školního věku a 3,6% do skupiny mladistvých.⁶⁴ Hodonínským táborem prošlo 1 396 vězňů, přičemž téměř 30% z nich byly děti.⁶⁵

Tzv. osvětimský výnos vůdce SS Heinricha Himmlera z prosince 1942 znamenal další posun v nacistickém tzv. konečném řešení cikánské otázky. Na jeho základě měli být Romové z nacisty okupované Evropy a Balkánu umístěni na jedno místo. Proto byla také většina Romů (asi 5000) z protektorátu od konce roku 1942 do ledna 1944 v několika hromadných transportech deportována do vyhlazovacího koncentračního tábora Auschwitz II.-Birkenau, kde většina z nich zahynula.⁶⁶

Postupné zotřívání „proticikánské“ politiky v protektorátu se začalo samozřejmě odrážet také ve školství. Ze statistického šetření zemské školní rady v Brně z let 1940–41 vyplývá, že oproti stavu z let 1934–1935 došlo na Moravě a ve Slezsku k téměř dvojnásobnému navýšení počtu romských žáků, i přesto, že ze statistiky ubyly obce z okupovaného pohraničí na jihu a severu Moravy. Podle historika Nečase to bylo dáno výnosem protektorátního ministerstva vnitřní o zákazu kočování a trvalém usazení romského obyvatelstva, které s sebou přineslo mimo jiné i zpřísnění v dohledu nad školní docházkou dětí usedlých i násilně usazených Romů na území protektorátu.⁶⁷

Protektorátní propaganda užívala ve spojení s Romy specifickou rétoriku a slovní spojení jako např. *cikánští míšenci, cikánské zlo, nepřátelé společnosti, škůdci společnosti, nepřizpůsobiví, práce se štítící, černí Židé* apod., která však v mnohém pokračovala v trendu zahájeném v předchozím meziválečném období. Ojediněle zaznívaly racionální hlasy z odborného prostředí, jakým byl například článek *Asimilace a pacifikace cikánů* z pera sociálního pedagoga a antropologa prof. dr. Františka Štampacha (1895–1976), který vyšel v červnu 1940 příznačně v časopise *Bezpečnostní služba*. O školním vzdělání romských dětí tu píše: „Každé cikánské dítě nemůže se však považovati za zpustlé, psychopatické, abnormální a nevychovatelné. Dosud však tento omyl panuje a cikánské dítě bylo až dodnes izolováno a vylučováno z normální školní docházky... Říká se právem: cikáni jsou takoví, jaký je lid kolem nich, kraje, národové, kteří cikány přijímají. Dokladem jsou mnohé cikánské osady na Moravě, na Slovensku a v bývalé Podkarpatské Rusi. Najdete tam cikány civilisované, mravně sžitě a často i výše stojící, nežli jest prostředí. Tam škola pomáhá rodinnému prostředí a domácnosti, které jsou uspořádány, t. j. normální. Tím jest jasně prokázáno, jak rozhoduje p r o s t ř e d í.“⁶⁸

62 NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*, c. d., s. 15–21;
NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku*, c. d., s. 263;
NEČAS, C. *Historický kalendář*, c. d., s. 53–58.

63 *Domácí řád CT Lety*. SOA Třeboň, fond CT Lety, karton č. 16.

64 NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*, c. d., s. 36–37.

65 HORVÁTHOVÁ, J., KROUTILOVÁ, R., NEČAS, C. *Ma bisteren – Nezapomeňme: Historie cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu (1942–1943)*, Brno 1997, s. 7.

66 NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*, c. d., s. 134–140;
NEČAS, C. *Historický kalendář*, c. d., s. 58–63.

67 NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur*, c. d., s. 79.

68 ŠTAMPACH, F. *Asimilace a pacifikace cikánů. Bezpečnostní služba*, 1. 6. 1940, s. 171–173.

Vedle zcela negativních pohledů byly protektorátním tiskem v pozitivně laděných článcích naopak často velmi přehnaně vyzdvihovány úspěchy státních opatření vůči „cikánům“ na poli jejich usazení, většího zapojení do pracovního procesu či zlepšení školní docházky dětí. Nařízení o nuceném usazení hodnotilo obsáhle např. České slovo v článku Konec cikánských cest z 28. ledna 1940, které zmiňovalo i otázku vzdělávání: „Mnozí ze starých cikánů se umějí podepsat jen třemi křížky a znají pouze své cikánské nářečí. Ale sta cikánských dětí v Čechách i na Moravě ví z vlastní zkušenosti, co je to škola, desítky cikánských dětí již vychodily měšťanky v různých okresech, na Moravě, kde cikáni jsou usedlejší, navštěvují jejich děti i střední školy. ... Učitelé říkají o cikánských dětech, že v učení nepokulhávají za ostatními dětmi.“⁶⁹

Konec cigánského toulání, Nový Večerník 2. února 1940.
Archiv Archiv Muzea romské kultury v Brně

Jedním z typických příkladů je též článek Večerního Českého slova z 1. srpna 1940 s názvem Cikáňata učí své rodiče s podtitulkem Neobyčejný zájem cikánů o čtení a psaní. Podle něj na území protektorátu žilo 8000 „cikánů“, mezi nimiž bylo asi 1200 dětí školního věku a z nich více než 850 chodilo řádně do škol ve svých bydlíštích. Jak se dále uvádělo, děti z nově usudlých rodin „vyvolaly ve svých rodinách pravou revoluci. Mnohé se už naučily číst a psát a tomuto umění učí ve volných chvílích starší soukmenovce a rodiče. O čtení a psaní je nyní mezi usudlými cikány velký zájem. Žádný z nich však by se neodhodlal učit se tomu samostatně. Za to by se před svým cikánským okolím styděl. A tak se staly cikánské děti současně žáky národních škol a učiteli svého kmene.“⁷⁰

Specifičnost Romů na jižní Moravě, žijících usazeně a zdárně integrovaných do majoritní společnosti, byla v tehdejším tisku zmiňována velmi často. Článek Cikáni na Slovácku, vyšlý 28. listopadu 1940 v novinách Svoboda, mimo jiné pojednává i o zapojení tamních romských dětí do školního vzdělávání: „...Cikáni, až na některé výjimky, nenavštěvují školy, proto většina z nich neumí číst ani psát. Rodiče ostatních dětí se ohrazovali proti návštěvě cikánů v obecných školách, proto nyní byla ve Starém Městě u Uh. Hradiště zřízena cikánská škola, první svého druhu v Protektorátě. V některých obcích cikáni ovšem do školy chodí. Zejména ve Svatobořicích u Kyjova, odkud vyšel také první cikánský doktor práv. Také ve Strážnici navštěvují cikáni školu a cikánská omladina má zde dokonce svůj ochotnický kroužek a jím pořádaná divadelní představení těší se veliké oblibě nejen cikánů z dalekého okolí, nýbrž i domácího obyvatelstva.“⁷¹

⁶⁹ Cikáni spořádanými občany. České slovo. 28. 1. 1940.

⁷⁰ Cikáňata učí své rodiče. Večerní České slovo. 1. 8. 1940.

⁷¹ Cikáni na Slovácku. Svoboda. 28. 11. 1940.

Výše zmiňovaná škola pro romské žáky ve Starém Městě u Uherského Hradiště byla opravdu svého druhu první na území protektorátu. Ve Starém Městě se nacházela romská osada se zhruba stovkou obyvatel, z nichž téměř dvě třetiny tvořili děti a mladiství. Výnosem ze dne 21. října 1940 tu byla založena samostatná jednotřídní škola pod vedením učitele Josefa Brzického, přičemž brzy následovaly první pochvalné zprávy ze strany nadřízených školních orgánů i tisku.⁷² Například dne 24. listopadu 1940 otiskly Národní listy článek *Cikánská školička*, v němž se psalo, že „staroměstští stejně jako okresní školní úřady si zařízení docela pochvalují.“⁷³

Do třídy, umístěné v přízemí tamní národní školy, docházelo celkem dvacet dětí ve věku 6–14 let. Vzhledem k jejich nedostatečnému oblečení a obutí byla okresní školní radou iniciována ve školách na Uherskohradištsku peněžitá sbírka, z níž a z daru Baťovy firmy byla devíti žákům zakoupena obuv. Kromě toho poskytla obnošené boty a nějaké oblečení okresní péče o mládež a děti byly podporovány i stravovací akcí. V dalším školním roce přispělo také ministerstvo sociální a zdravotní správy a dokonce kancelář státního prezidenta.⁷⁴

Tento v rámci protektorátu jedinečný experiment probíhal vcelku úspěšně, takže si jej všiml na svých stránkách také denní tisk.⁷⁵ Například Večerní Národní práce referovala o škole 5. března 1941 v článku *Cikánská láska ke škole*, podle nějž byla docházka dětí „bezvadná“ a „všichni, kdož se zasloužili o zřízení školy, právem očekávají, že pokus o převýchovu cikánů se touto cestou zdaří.“⁷⁶

Také Národní listy otiskly dne 10. března 1941 článek *Cikáňata ve škole* s podtitulem *Pilně se učí a dělají dobrotu.*⁷⁷

Úspěšnost této školy však neměla žádný vliv na postupující a zostřující se „proticikánská“ opatření protektorátní vlády po vzoru Třetí říše. V prvním pololetí školního roku 1942–1943 se tak počet žáků snížil na třináct, neboť některé děti byly spolu se svou rodinou odvečeny do tzv. cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu.⁷⁸ Nakonec byla výnosem zemského prezidenta z 29. ledna 1943 staroměstská škola na počátku února t. r. nečekaně zrušena, žáci převedeni do normálních tříd a krátce nato byli se svými rodiči odtransportováni do vyhlazovacího tábora Auschwitz-Birkenau, kde byl k internaci evropských „cikánů a cikánských míšenců“ zřízen tzv. cikánský rodinný tábor. Tamní věznění přežila ze staroměstských žáků pouze jedna dívka – Helena Holomková.⁷⁹

Výchova ku práci

Cikánská láska ke škole

Ve Starém Městě u Uh. Hradiště je cikánská škola, aby se cikánským dětem dostalo výchovy a ukázán jim jiný způsob života. Na Slovácku je zaregistrováno na 3000 cikánů; jejich počet je však daleko větší, protože jsou registrováni teprve od 15 let. Všichni cikáni žijí až na malé výjimky naprosto primitivním způsobem a jsou vesměs bez školního vzdělání. Proto také zájem o novou školu byl veliký, pak však začal povolovat, takže děti, jichž je 22, bylo nutno k návštěvě školy donutit. A aby děti byly povzbuzeny, byla ve škole zahájena stravovací akce, děti dostávaly denně polévku a chléb, na ostatních městských školách byla provedena sbírka, jejíž výnos 550 K byl věnován na nákup šatstva, prádla a obuvi pro cikánské děti. Rozdílením těchto darů byla opět získána obliba školy, takže dnes je docházka bezvadná. Všichni, kdož se zasloužili o zřízení školy, právem očekávají, že pokus o převýchovu cikánů se touto cestou zdaří.

Cikánská láska ve škole, večerník *Národní práce*, 5. března 1941. Archiv Muzea romské kultury.

⁷² NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur*, c. d., s. 87.

⁷³ *Cikánská školička*. *Národní listy*. 24. 11. 1940.

⁷⁴ NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur*, c. d., s. 88.

⁷⁵ Tamtéž, s. 90.

⁷⁶ *Cikánská láska ke škole*. *Večerní Národní práce*. Příloha k č. 64. 5. 3. 1941.

⁷⁷ *Cikáňata ve škole*. *Večerní Národní listy*. 10. 3. 1941.

⁷⁸ NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur*, c. d., s. 90.

⁷⁹ Tamtéž, s. 91;

NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku*, c. d., s. 129.

Dalším pozitivně hodnoceným příkladem byly také „*první cikánské děti v dějinách Skutče, jež navštěvují místní školu*“, o nichž psalo České slovo v listopadu 1941 v článku „*Cikánské děti ve školních lavicích*“. Šlo o děti z početné rodiny Růžičků, která ve Skutči získala domovské právo a na obecní náklady jí byl opraven starý obytný vůz v pískovcovém lomu. Zařazení dětí do školy bylo dle článku překvapivě úspěšné, neboť „*cikáňata se rychle aklimatisovala a snaží se dělat dobrotu.*“⁸⁰ O rok později večerník Českého slova z 26. listopadu 1942 opět pozitivně zhodnotil zapojení romských dětí ve skutečské škole. Autor článku František Ždímal tu mimo jiné uvádí: „*Ve skutečské obecní škole mají několik cikáňat, která okoušejí slasti základů vědy a vědomostí, zatím co rodiče pracují na různých místech. Zkušenosti ukázaly, že cikánské děti při dobrém vedení si dají také říci a přizpůsobují se ostatním dětem, i když nemají vždy stejného úspěchu. Skutečská cikáňata jsou v celku poslušna svých učitelů a odvykají rychle bývalému životu a všem svým nehezkým zvykům, včetně vrozenému zlodějství.*“⁸¹

Podobnou „senzaci“ přinášel také článek o „cikánské škole“ v Berouně, vyšlý 10. dubna 1942 v Lidových novinách, v němž se uvádí: „*V Berouně se usídlilo k trvalé práci několik rodin. Jak už to u cikánů bývá zvykem, jsou požehnány dětmi, takže není divu, když berounská škola měla hned citelný přírůstek. Mladá cikáňata mají z dřívějšíka ovšem leckterý nedostatek ve vědění a tak dostala pomocná škola za úkol dohnat jimi zanedbanou minulost. Cikánští žáčci jsou soustředěni do samostatné třídy, kde jim pevnou rukou vládne pan učitel, snažící se uklidnit a upoutat nepokojnou cikánskou krev.*“⁸²

O tom, že i na Podřipsku došlo k úspěšnému naplnění nařízení o trvalém usazení a o pracovním zapojení tamních Romů, referoval článek Mladí cikáni se učí řemeslu v Českém slovu z 16. ledna 1942. Autor v něm s povděkem kvitoval, že „*z dřívějších lidí, živících se jen žebrotou a krádežemi, stávají se na Podřipsku řádní pracovníci se stálým domovem a užitečnou prací pro celek. Podle zpráv z jiných míst kraje pracují cikáni ponejvíce v zemědělství a mladší z nich se také učí řemeslu.*“⁸³

⁸⁰ Cikánské děti ve školních lavicích. *České slovo*. 18. 11. 1941.

⁸¹ Cikánské děti se učí, *Večerní České Slovo*. 26. 11. 1942.

⁸² Cikánská škola v Berouně. *Lidové noviny*. 10. 4. 1942.

⁸³ Mladí cikáni se učí řemeslu. *České slovo*. 16. 1. 1942.

Z Nymburska pak pocházel článek Cikánské děti také spoří, otištěný v novinách Venkov dne 29. prosince 1942 a uvádějící, že se tam nacházejí „*v několika obcích usídlení cikáni, jejichž děti pilně navštěvují školy. V těchto dnech nymburská spořitelna dostala neobvyklou návštěvu. Houf malých cikáňat z Bobnic si přišel uložit své drobné úspory na nové knížky, kterých se jim v rámci spořitelní akce nedávno dostalo. Spořivost a radost z úspor u malých cikáňat je známkou nastalé změny života.*“⁸⁴

O pedagogických metodách říšskoněmeckého školství, které se osvědčují také na území protektorátu, referoval krátký článek „*Péče o úchylné děti a cikány v Plzni*“ z 20. února 1943: „*Plzeňské pomocné školství, o něž mají nemalé zásluhy dr. Kříž, řed. Kostinec a Wieser, pečuje záslužně nejen o úchylné a méně nadané děti, nýbrž nyní mu ještě přibyla výchova dětí cikánských. V pomocné škole pod Saským mostem, která je nejstarší ze třech pomocných škol, je zřízena též zvláštní třída pro školení cikánských dětí. Výchova po stránce pedagogické je ovšem nejvíce zatížena, ale přesto dosahuje pozoruhodných výsledků. Pro dobrou úroveň pomocného školství je používáno nových metod pomocného školství Říše, které je v Evropě organisováno nejdokonaleji.*“⁸⁵

Obsah článků vyznívá o to absurdněji, když si uvědomíme, že nedlouho po jejich otištění byly dotčené romské děti se svými rodinami internovány v protektorátních a nebo přímo koncentračních táborech. Spolužačky a spolužáky z řad Romů, mizející z českých a moravských škol, čekaly tragické osudy, které skončily ve většině případů jejich smrtí. Nenápadným dokladem tohoto procesu je např. vysvědčení, neboli dobově **školní zpráva dvanáctiletého romského chlapce Jana Růžičky** za školní rok 1941–1942. Jan Růžička pocházel z rodiny kočovných českých Romů, kteří se byli nuceni usadit na Nymbursku na základě nařízení o trvalém usazení z roku 1939. Na dvoutřídní obecnou školu ve Vlkavě (okr. Nymburk) nastoupil od 1. září 1941 a patřil tu k nejlepším žákům. V prvním pololetí byl jeho celkový prospěch hodnocen jako chvalitebný a ve druhém získal ze všech vyučovacích předmětů jedničku. Na druhé straně

⁸⁴ Cikánské děti také spoří. *Venkov*. 29. 12. 1942.

⁸⁵ Péče o úchylné děti a cikány v Plzni. *Národní práce*. 20. 2. 1943.

DEUTSCHES REICH. — NĚMECKÁ ŘÍŠE.
PROTEKTORAT BÖHMEN UND MÄHREN. — PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA.

Land *Bohemia* Politischer Bezirk *Brno*
 Zentr. *Prácheň* Politický okres *Brno*

Klasický Volkshochschule mit tschechlicher Unterrichtssprache
škola všeobecná s českým jazykem vyučovacím

Schuljahr 1941/42. Zahl
 Školní rok 1941/42. Celo

Schulnachricht. — Školní zpráva.

Volksangehörigkeit *tschech.* Staatsangehörigkeit *tschech.*
 národnost *čech.* státní příslušnost *čech.*

geboren am *23. 4. 1902* in *Prácheň*
 narozen dne *23. 4. 1902* v *Prácheň*

polit. Bezirk *Brno* Religion *keškov.*
 politický okres *Brno* náboženství *keškovský.*

überhaupt in die Schule eingetreten in *3. 9. 1902*
 vůbec do školy vstoupil dne *3. 9. 1902*

hier am *19. 7. 1942* und erhielt in der *V* Klasse,
 do školy školy dne *19. 7. 1942* a dostal v *V* třídě,

Abteilung (*1*) aufsteigender Jahrgang) folgende Noten:
 oddělení (*1*) postoupěj ročník) tyto známky:

Materie		I.	II.
Polizei			
Betreuen			
Charakter			
Vaterländische Gegenstände: — Feindes gefährlichkeit:			
Deutsch			
Materij jazyk			
Religion			
Náboženství			
Tschechisch Český jazyk	auf der Unterstufe	<i>4</i>	
	an nižším stupni:	<i>Schreiben + Sprachbeweis Psaní a osovětní</i>	
Flamisch Fřemeck	auf der Mittel- und Oberstufe		
	na střední a vyšším stupni		
Rache Fächer: Více nauky:	Mathematik	<i>4</i>	
	Číslo		
	Physik	<i>4</i>	
	Chemie	<i>4</i>	
Rechnen und Kassenbuch	Psaní a nauky v taverch náctičk		
	Číslo		
Schriftlehre	Psaní		
	Číslo		
Handelshandelslehre	Wäherche Handwerker und Handwerkerlehre		
	Dieser rasiel prius a nauky a domine kompositiv		
	Číslo		
Gesung (musikalische Erziehung)	Zár. hodiny všehdny		
	Číslo		
Leibeserziehung	Číslo		
	Číslo		

101-02 — Schulverpflichtet. Alle Rechte vorbehalten.
 Škola máti. Všechny práva vyhrazena.

1942 — 284

Materie	I.	II.
Vaterländische Gegenstände: — Feindes gefährlichkeit:		
Aufbau Form der schriftlichen und anderen Arbeiten		
Vereinigen gewisser Gegenstände z. B. Buchstaben		
Vaterländische Gegenstände	<i>2</i>	
Zeichnungen	<i>2</i>	
Die Nachricht wurde angefertigt am		
Datum: <i>19. 7. 1942</i>		
Je <i>1</i> Zeile ist von Aufträgen in die Hefen <i>1</i> in die Hauptzeile <i>1</i> zu lesen oder sonst verfahren ist auf der rechten Seite der Hefen zu lesen.		

Unterschriften — Pedagog

Jana Růžička
 Schülerin

Die Abmeldung aus der hiesigen Schule erfolgte am
 Odtáhlil ... se se zdejší školy dne *6. 8. 1942*

weil
 protože se odstěhoval.

194 2.

Anschloß:
 Otschl patet:

**BELEIDIGT
 IN RÖHM
 19. 11. 1942**

Jana Růžička
 Schülerin
 z. B. 1942

Noten	Abgabe	Abgabe	Abgabe	Abgabe
1	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>
2	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>
3	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>
4	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>4</i>
5	<i>5</i>	<i>5</i>	<i>5</i>	<i>5</i>

3260

Školní zpráva – vysvědčení Jana Růžičky z roku 1942. Archiv Muzea romské kultury v Brně

školní zpráva se nad podpisem zástupce školy a školního razítka nachází věta: „Odhlásil se ze zdejší školy dne 6. srpna 1942, protože se odstěhoval.“⁸⁶

Za tímto nenápadným sdělením se skrývá tragický osud chlapce, který byl hned následujícího dne, tj. 7. srpna 1942, uvězněn se svou rodinou v nově zřízeném tzv. cikánském táboře v Letech u Písku. Tam je v táborové evidenci uveden jako Antonín Růžička pod evidenčním číslem 253 s poznámkou, že byl 4. května 1943 odtransportován

do Osvětimi.⁸⁷ Bylo to v rámci druhého hromadného transportu letských vězňů, kteří v počtu 420 osob dorazili spolu s dalšími více než 400 českými a moravskými Romy do tábora Auschwitz-Birkenau dne 7. května. 1943.⁸⁸ Tam stopy dvanáctiletého Jana Růžičky mizí...

⁸⁷ SOA Třeboň, fond Cikánský tábor Lety (1920) 1940–1945, Kartotéka vězňů, muži, ženy, 1942–1943, karty nezařazené v knihách, inv. č. 136, kart. 2, fol. 108–109.

⁸⁸ NEČAS, C. Andr'oda taboris: Vězňové protektorátních cikánských táborů. Brno 1987, s. 15.; NEČAS, C. Andr'oda taboris: Tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně. Brno 1995, s. 26.; NEČAS, C. Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 67.

Jiným osobním svědectvím je dopis Stanislava Wintra z Radnic (okr. Rokycany) z 14. října 1942, adresovaný veliteli tzv. cikánského tábora v Letech Josefu Janovskému. Žádá jej o propuštění své manželky, dvou dcer a syna, kteří byli v době jeho nepřítomnosti (pracoval mimo bydliště) odvečeni do leteckého tábora, ačkoliv se ničeho nedopustili. Na čtyřech stranách si Stanislav Winter mimo jiné stěžuje, že jeho domek byl po nuceném odchodu rodiny vykraden, že on po svém návratu nestačil sklidit z vlastního pole brambory a že v domácnosti mu chybí ženská ruka. Velmi podrobně také popsal život a práci své ženy Marie a dospělé dcery Anny, stejně jako prospěch a chování mladších dětí. Píše, že jeho syn Stanislav František je žákem čtvrté třídy a dcera Jana žákyní druhé třídy. O ní Stanislav Winter píše: „*Jak ráno vstala, to bylo její vyprávět o panu řídícím jménem Rykl v Radnicích, jakže ji chválil, jak se dobře učí. Nic ji nebavilo, jen tužku a kreslit a psát, z mravů děti moje [mají] jednotky.*“⁸⁹ Odpovědi na svou úpěnlivou žádost se nedočkal, naopak byl v prosinci 1942 sám odeslán do tábora, kde již v lednu podlehl skvrnitému tyfu. Téhož měsíce zemřely i obě jeho dcery, v květnu 1943 se propuštění dočkala jen manželka se synem.⁹⁰

Závěr

Po osvobození se vrátilo z koncentračních táborů a jiných internačních či pracovních zařízení pouze 583 romských mužů, žen a dětí. Nacistický teror tak přežila v českých zemích asi jen desetina Romů. Genocida českých a moravských Romů a Sintů tak byla pravděpodobně jednou z nejdůsledněji provedených genocid druhé světové války, protože došlo téměř k jejich úplnému vyvraždění. Genocida Romů a Židů navazovala na předsudky vůči těmto menšinám panující v Evropě již před nástupem nacismu k moci. Opatření tehdejších úřadů vycházela z xenofobního a rasistického postoje tehdejší společnosti. Lidem žijícím v Evropě třicátých let minulého století proto ani nemuselo připadat nic zvláštního či znepokojivého na postupných radikalizujících se tendencích, směřujících k potlačování práv různých skupin obyvatel. Velkou roli sehrála také

propaganda, užívající specifickou rétoriku a slovní spojení jako preventivní potírání zločinnosti, škůdci společnosti, příživnický živel, asociálové, černí Židé, nepřizpůsobiví, práce se štítící apod. Jde o termíny, které vytvářely pocity kolektivní viny a tím pádem i potřeby kolektivního řešení.

Zbytky českých a moravských Romů vstupovaly roku 1945 do obnoveného demokratického Československa v dosti nejistém a neutěšeném stavu. Druhá půle 20. století pak přinesla celou řadu státních pokusů o řešení tzv. cikánské otázky, včetně zákazu kočování, státem řízeného rozptylu a „sociálního inženýrství“. Komunistický režim se sice pokusil Romy poprvé v našich dějinách zrovnoprávnit, ovšem za cenu nucené asimilace „osob cikánského původu“, která s sebou přinesla kromě materiálních výhod především cílené odnárodňování a demoralizaci. Asimilační přístup státu k Romům se projevoval samozřejmě i v otázce vzdělávání, v níž mnoho problémů z minulosti bohužel přetrvává dodnes.

⁸⁹ SOA Třeboň, fond CT Lety; kopie dopisu v MRK, př. č. NP 916/2004.

⁹⁰ NEČAS, C. *Andrůda taboris*, c. d., s. 23–24.

Muzeum romské kultury je jediné muzeum v Evropě věnující se historii Romů, jejich tradicím a kultuře. Studuje a dokumentuje je prostřednictvím správy fondů tradičních řemesel a profesí, vybavení interiéru, oděvu a šperku, výtvarného umění, písemného materiálu, plakátů a pozvánek, audio, foto a videodokumentace aj. Pořádá výstavy, vydává odbornou literaturu, organizuje řadu veřejných vzdělávacích i kulturních akcí a je také odborným pracovištěm k tématu romského holocaustu. Muzeum díky své lokaci funguje také komunitně, připravuje program pro děti v Dětském muzejním klubu a nabízí animační programy pro školní skupiny.

Kontakt: Bratislavská 67, 602 00, Brno

tel: + 420 545 571 797

media@rommuz.cz

www.rommuz.cz

www.facebook.com/Muzeum romské kultury

Brněnská pobočka Oddělení pro vzdělávání a kulturu Židovského muzea v Praze nabízí stejně jako oddělení v Praze vzdělávací a kulturní pořady a programy, přednášky, kombinované pořady, dílny a cykly, určené nejen židovským zájemcům z řad žáků, studentů, učitelů a badatelů, ale i širší veřejnosti s ohledem na zájemce a témata vztahující se také k moravskému regionu. Školám, zájmovým organizacím i široké veřejnosti nabízí možnost účastnit se vzdělávacích a kulturních pořadů, besed, dílen, přednáškových cyklů a interaktivních výstav.

Kontakt: třída Kpt. Jaroše 3 602 00 Brno

tel: + 420 544 509 651-2, fax: + 420 544 509 652

www.jewishmuseum.cz/brno

Židovská obec Olomouc byla jako samostatná náboženská obec znovuobnovena 1. dubna 1991, historie židovského osídlení Olomouce ovšem sahá až do 12. století. Základem současného náboženského života jsou šabatové bohoslužby a oslavy svátků; součástí liturgie je společné stolování, pro něž jídlo zajišťuje košer kuchyně. Její sociální oddělení obce se stará především o přeživší holocaust. Rozvíjí kontakty s Židy rozptýlenými po světě, kteří mají v Olomouci své kořeny či mají k Olomouci vztah. Ve spolupráci s městem Olomouc a Olomouckým krajem každoročně organizuje kladení Kamenů zmizelých (Stolpersteine) před poslední bydliště obětí nacismu. Je partnerem organizátorů festivalu Dny

židovské kultury Olomouc a pořádá Den otevřených dveří. Spolupracuje s Centrem judaistických studií při filozofické fakultě Univerzity Palackého.

Další informace najdete na těchto adresách:

www.kehila-olomouc.cz

Seznam Kamenů zmizelých v Olomouci:

<http://kehila-olomouc.cz/rs/soucastnost/stolpersteine/>

Židovská obec Liberec sdružuje občany hlásící se k židovskému vyznání, národnosti nebo původu. V duchu židovských tradic podporuje vzdělávání a zajišťuje náboženský život reformního směru a kulturní život osob a jejich sociální potřeby. V rámci své územní působnosti pečuje o kulturní a náboženské památky (synagogu, hřbitov, památník apod.). Podporuje vzdělávání svých členů v židovských tradicích a přispívá k všeobecnému vzdělání o judaismu a židovské historii, zejména při práci s mládeží (pořádáme přednášky a besedy pro školy v celém Libereckém kraji). Aktivně vystupuje proti všem projevům antisemitismu, fašismu, nacismu, rasismu, xenofobie, proti jakékoliv diskriminaci a chrání památku židovských obětí.

Další informace najdete na:

www.kehila-liberec.cz

Městský úřad Kutná Hora podporuje kulturní a vzdělávací aktivity spojené s připomínáním holocaustu a jeho obětí. Za všechny jmenujme podporu vytvoření Památník obětem holocaustu z Kutné Hory a okolí.

Kontakt:

tel: + 420 327 710 111

www.mu.kutnahora.cz

Rašelina - kulturní spolek je nezávislá platforma, pečující o kulturní zdraví v Pošumaví. Vznikla na sklonku roku 2013 z iniciativy několika milovníků kvalitní kultury a zdravého životního stylu, se kterým kulturní vyžití úzce souvisí. Naším cílem je zasazovat a podporovat růst kreativity a invence tam, kde je pro ní dostatek úrodné půdy a vyplňovat tak hluchá místa na škále regionální kultury.

Kontakt: Ředitelka spolku: MgA. Jitka Doubravová,

tel: +420 777 753 387

kulturniraselina@gmail.com

www.facebook.com/kulturniraselina

Institut Tereziáské iniciativy

je obecně prospěšná společnost, která se od roku 1994 zabývá výzkumem dějin holocaustu v českých zemích, vzděláváním o holocaustu a dokumentací jeho obětí. Provozuje vzdělávací portál holocaust.cz, Databázi obětí holocaustu, vydává odborné i popularizační publikace, provozuje tématicky zaměřenou knihovnu, pořádá vzdělávací projekty pro učitele i žáky.

V roce 20. výročí svého založení rozšiřuje náplň své dosavadní činnosti na dějiny holocaustu Židů a Romů a hledání paralel mezi minulostí a současností a jejich propojování zejména ve vzdělávacích programech a aktivitách. Zahajuje projekt s pracovním názvem Paměť holocaustu po roce 1989 věnující se výzkumu a dokumentaci dějin Tereziáské iniciativy a Institutu v celkovém kontextu připomínání dějin a obětí holocaustu ve svobodném Československu. Zároveň usiluje o připomenutí a oživení budovy bývalé židovské školy v Jáchymově ulici jako místa setkávání generací i lidí z různých etnických, kulturních a dalších skupin.

Naši činnost můžete podpořit na našich webových stránkách, na bankovní účet 90334011/0100 nebo jako dobrovolník. Předem děkujeme na Vaši podporu!

kontakty:

www.terezinstudies.cz

holocaust.cz

Nadační fond obětem holocaustu

Každoročně podporujeme sociální, zdravotní a psychologickou péči o oběti šoa, vzdělávací a vzpomínkové projekty o holocaustu, obnovu židovských památek v Čechách a na Moravě, vzdělání v judaismu a rozvoj židovských komunit.

Odborně vzděláváme pracovníky židovských a partnerských organizací.

Spoluorganizujeme vzpomínkové projekty, např. slavnostní setkání přeživších šoa a zástupců státní správy 27. ledna u příležitosti Dne památky obětí holocaustu a předcházení zločinům proti lidskosti.

Jsme členem Asociace nadačních fondů při Fóru dárců.

Chcete se podílet na naší činnosti?

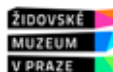
Staňte se naším dárcem a podporujte projekty společně s námi.

Číslo účtu: 502-268554004/2700.

Za případné dary srdečně děkujeme.

Pro více informací nás neváhejte kontaktovat:

www.fondholocaust.cz

MEDIÁLNÍ PARTNERI

Poděkování za spolupráci: Markovi Lauermannovi za spolupráci organizace akce v Kutné Hoře, grafickému studiu Missing element.